

Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil

M. Macit KENANOĞLU*

“Nâ-meşru olan nesneye emr-i sultanî olmaz” sözüyle kanunnâmelerin yerini en isabetli şekilde tayin eden Şeyhülislam Ebussuûd Efendiye.

TÜRK HUKUK TARİHİ açısından önemli bir kavram ve Osmanlı Devleti’nde keyfiliğin önlenmesi ve kanuniliğin hakim olması bakımından hayati bir vasıta olan kanunnâmeler hakkında bugüne kadar literatürde yapılan yayınları değerlendirebilmek için, öncelikle *kanunnâme* kavramının ele alınıp irdelenmesi, ardından da kanunnâmeler hakkında bugüne kadar yapılmış neşriyatın değerlendirilmesi gerekir.

Osmanlı hukukunda *kanunnâme* kavramının anlaşılabilmesi için, uygulamada çok sık kullanılan *ferman*, *berât*, *hatt-ı hümayûn*, *hüküm*, *adaletnâme*, *yasaknâme* gibi kanunnâme kavramı ile benzer ve iltibasa yol açacak nitelikteki kavramları da göz önünde bulundurmak kaçınılmazdır. Bu nedenle öncelikle kavramın anlam, içerik ve fonksiyonu üzerinde durmamız gerekir. Öte yandan, kanunnâmeler hakkında yapılan neşriyatın değerlendirilebilmesi açısından birtakım temel kriterlerin belirlenmesi şarttır. Bu değerlendirmeyi yaparken müelliflerin takip ettikleri metot üzerinde durmak gerekir. Çünkü kanunnâme neşrinde bir standardın konulup konulamayacağı noktasında, birtakım aslı ölçülerin var olması veya en azından birtakım kriterlerin belirlenmesi lüzûmu kendisini hissettirmektedir. Özellikle bugüne kadar yapılan kanunnâme neşirlerinde ortak bir usulün ve üslûbun bulunmadığı göz önüne alınırsa, kanunnâme yayımlamanın ne ifade ettiği, nasıl olması gerektiği, sadece transkripsiyon yapmakla bir kanunnâmenin neşredilmiş sayılıp sayılmayacağı, mukayeseli bir yayın metodu izlemenin şart olup olmadığı, kanunnâmelerin yoru-

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi.

munda takibi gereken bir usul ve yorum biçimini tespit gibi hususlar üzerinde önemle düşünülmalıdır. Bilhassa aynı kanunnâmeye ilişkin farklı nüshaların değerlendirilmesinde, asıl nüsha ile sûretler arasındaki farklılıkların gerçeğe uygun şekilde tespit ve izahı için yukarıda sözü edilen açıdan meseleyi ele almak kaçınılmazdır. İlk ortaya çıktıkları dönem ile uygulamadan kalktıkları döneme kadar geçen zaman içerisinde kanunnâmelerin hem şekil, hem içerik, hem de fonksiyonel anlamda geçirdikleri değişimler de dikkate alınmalıdır.

Kanunnâme Nedir?

Kanunnâme kavramı değişik şekillerde tanımlanmıştır. Şemseddin Sami'nin "*bir madde hakkında fikarât-ı kanuniyeyi câmi kitap veya risale, nizamnâme*"¹ şeklinde tanımladığı kanunnâme, Pakalın tarafından: "*bir hükümet tarafından idare usulüne ve âmmenin umur ve mesalihine dair tanzim olunup, umum tarafından icrası mecburi tutulmak üzere vaz' ve ilan olunan hükümleri havi kitap yerinde kullanılır bir tabirdir. Türkçesi kanun kitabı demektir*" cümleleriyle ifade edilmiştir. Pakalın'ın ifadelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda gerek âmme [kamu] hukukuna, gerek hususî [özel] hukuka ait kanunları bir araya toplayan mecellelere [dergilere] "*Kanunnâme*" veya "*Kanunnâme-i Osmanî*" adı verilirdi.²

Yukarıda sözü edilen ve kanunnâme kavramı ile yakın ilgisi olan kavramları da kısaca tanımlamak gerekir. Osmanlı uygulamasında çok yaygın biçimde kullanılan ve hukukî gücü itibarıyla kanunnâmeye eşdeğer olan fermanlar, "*Divan-ı Hümayun veya Paşakapısındaki divanlarda alınan kararlara uygun olarak yazılan ve üzerinde tuğra bulunan padişah emirlerinin genel adıdır. Emir ve hüküm kelimeleri Fermanla eş anlamlıdır.*"³

Adaletnâme ise, yaygınlaşan bazı haksızlıkların padişah tarafından yasaklandığını halka ve görevlilere bildiren genel bir beyannâmedir. Özellikle kanunnâmelerde belirtilmiş olan hükümlere aykırı davranılması halinde, haksız vergi toplama vb. hareketlerin ortaya çıktığı durumlarda karşılaşılan haksızlıklar, neşredilen bu tip fermanlarla yasaklanmaktaydı. Teknik olarak adaletnâme, padişahın verdiği emir olup diğer fermanlarla aynı özelliği gösterir; ancak berat gibi üçüncü şahıslara değil, doğrudan doğruya bütün idarecilere veya belli bir bölgenin yöneticilerine hitap eder. Adaletnâmeler muhteva bakımından kanunların teyidi niteliğini taşımakla beraber bazen yeni kanunları da ihtiva edebilir. Genel mahiyette emirler olmaları onları kanunlara çok yaklaştırır. Fa-

1 Şemseddin Sami, "Kanunnâme", *Kâmus-i Türkî*, Dersaadet, 1317, s. 1041.

2 M. Z. Pakalın, "Kanunnâme", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1983, c. II, s. 162-163.

3 Mübahat S. Kütükoğlu, "Ferman", *DİA*, c. XII, s. 400.

kat bu umumî emirler idare ve idareciler hakkındadır ve kamu hukukunu ilgilendirir.⁴ Uygulamada görülen aksaklıklar, kanun ve şeriat hükümlerini hatırlatıcı ferman demek olan adaletnâmelerle ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.⁵ “Adaletnâmeler” başlıklı makalesinde İnalçık, adaletnâmenin ne olduğu, eski dönemlerdeki uygulaması ve çeşitli adaletnâme örneklerini ele alarak bu konudaki Osmanlı uygulamaları detaylı olarak açıklamaktadır.⁶

Bir adı da “nişan” olan ve “yazılı kâğıt” anlamına gelen berat ise, bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve padişahın tuğrasını taşıyan belge olup ancak tuğranın sahibi olan padişahın saltanatı süresince geçerliydi.⁷

Bazen kanun yerine “yasa” veya “yasak” ve kanunnâme yerine de “yasa knâme” tabirinin kullanıldığı görülmektedir.⁸ “Kanun ve kanunlar mecmuası” anlamına gelen kanunnâme, bütün benzerliklerine rağmen bu terimlerden farklı bir içerik ve fonksiyona sahiptir. Kanunnâmeyi genel karakteristiği itibarıyla adaletnâme, fermân, hüküm veya hatt-ı hümayûna göre daha sistematik ve daha kapsamlı kurallar topluluğu olarak anlamak gerekir.

Belirli bir konuya ilişkin kuralları içeren ve o hususta padişah iradesini ifade eden kanunnâmeler, ancak padişah hükmü ile resmi bir nitelik kazanmaktadır. Sadece tek bir hüküm [ferman veya berat] ya da belirli ve sınırlı bir konu kanunnâmeyi şekillendirebileceği gibi, bütün imparatorluğa yahut belirli bir bölgeye veya sosyal bir gruba uygulanabilen kanunnâmeler de vardı.⁹ Tahta geçen her padişahın kendinden önce ısdar edilmiş kanunnâmelerden yürürlükte kalmasını istediklerini yeniden onaylaması gerekiyordu. Kanunnâmelerde yer alan hükümlerin yürürlük süreleri padişahların hayatlarıyla sınırlı olduğundan, padişahlar değişikçe bu hükümlerde de değişiklikler olmuştur.

İnalçık’ın belirttiğine göre; aslı Grekçe *kanon* kelimesinden gelen kanun lafzı, ilk zamanlarda arazi tahrirlerinde kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimini ifade ederken, zamanla anlamı genişleyerek vergi kurallarını, vergi listelerini ve onların kaydedildiği tahrir defterlerini ifade eder hale gelmiş ve bu kelime, vergiye ilişkin olanlar başta olmak üzere kamu alanındaki çeşitli esas, kural ilke ve düzenlemeler manasında kullanılmaya başlanmıştır. “İslam hukuk terminolo-

4 Halil İnalçık, “Adaletname”, *DİA*, c. I, s. 346-347.

5 Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, 2. baskı, İstanbul, 1990, c. I, s. 196-197.

6 Halil İnalçık, “Adaletnâmeler”, *Belgeler*, 1965, c. II, sy. 3-4, s.49-145. Bu makalede İnalçık, on yedi adet adaletnâmenin matbu Osmanlıca metnini ve bazılarının da fotoğraflarına yer vermektedir.

7 Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, 2. baskı, İstanbul, 1998, s.124; a.mlf., “Berat”, *DİA*, c. V, s. 472-473.

8 Ö. L. Barkan, “Kanunnâme”, *İA*, c. V, s. 185-196.

9 Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *DİA*, c. XXIV, s. 333.

*jisinde kanun kelimesiyle daha çok devlet başkanının belirli alanlardaki yasa-
ma yetkisine istinaden özellikle idare, ceza, anayasa ve maliye hukuku alanla-
rında yürürlüğe koyduğu kurallar ve yaptığı düzenlemelerin kastedildiği*" ni ifa-
de eden İnalçık'a göre şer'î ahkâmı yorumlayıcı, tamamlayıcı veya şartlara
uyarlayıcı mahiyet taşıyan bu tür hüküm ya da yasaları ifade eden bu terimin
kapsamı zaman içinde, "kaynağını geleneksel şer'î hukuktan almayan örf ağır-
lıklı yasa" şeklinde daha özel bir anlam kazanmıştır.¹⁰

Heyd, XIX. yüzyıldaki Batılılaşma hareketlerinden önce, Anadolu dışında
hiçbir İslam ülkesinde görülmeyen bir teşrî [yasama] faaliyeti gerçekleştirildi-
ğini ve Osmanlı devletinde kanun adı altında geniş ve teferruatlı kaidelerin yü-
rürlüğe konulup, bunların kanunnâme adı altında toplandığını ifade etmekte-
dir.¹¹ Osmanlı devletinde yerleşmiş kanunnâme geleneğine rağmen Tanzimat
dönemine kadar bir hukuk dalının bütününe içine alan bir kanunlaştırma ve-
ya tedvin faaliyetine ise rastlanmaz.¹² Avrupa hukuk terminolojisindeki anla-
mıyla resmi kanun kavramına Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda rastlanır.¹³
Osmanlı hukukunda İslam hukuk kuralları fıkıh kitapları ve fetva mecmuala-
rında, örfî hukuk kuralları da resmi ve özel kanunnâmelerde toplandığı için bu
durum ülkede uygulama farklılıklarının oluşmasını engellemiştir. Tanzimat
dönemine kadar genel bir kanunlaştırma ihtiyacının Batı'daki kadar hissedil-
memiş olmasında bunun önemli bir rolü vardır.¹⁴

Örfî Hukuk-Şer'î Hukuk Ayrımı ve Kanunnâmeler

Osmanlı hukuk uygulamasında tedvin edilen kuralların mahiyeti hakkında
doktrinde iki temel farklı görüşün hakim olduğu görülmektedir. Özellikle Ka-
nunnâme uygulaması çerçevesinde yoğunlaşan bu farklı tavsiflerin bazen
abartılı bir mahiyet kazandığı da görülür. Osmanlı hukukunda şer'î karakterin
mi yoksa dinî kurallar yerine başka saiklerin etkisiyle oluşturulan kuralların örfî
karakterinin mi ağır bastığına dair farklı görüşlerin şekillenmesinde Osman-
lıdaki kanunnâme uygulamasının büyük etkisi vardır.

Aydın'ın da belirttiği üzere, "Örfî hukuk denince ilk bakışta isminin hatıra
getirdiği gibi bir örf ve adet hukuku anlaşılmalıdır. Örfî hukuk bir kanun

10 Halil İnalçık, "Kanun", *DİA*, c. XXIV, s. 323-324. Türk devletlerinde kanun fikri hakkında
bkz.: Halil İnalçık, "Suleiman The Lawgiver and Ottoman Law", *Archivum Ottomanicum*,
1969, c. I, s.107.

11 Uriel Heyd, "Eski Osmanlı Ceza Hukukunda Kanun ve Şeriat", trc.: S. Eroğlu, *AÜİFD*, 1983,
sy. 26, s. 634.

12 M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 4. baskı, İstanbul, 2001, s. 67-71.

13 Halil İnalçık, "Kanunnâme", s. 336.

14 M. Akif Aydın, "Kanunnâmeler ve Osmanlı Hukuku'nun İşleyişindeki Yeri", *Osmanlı Araş-
tırmaları*, 2004, sy. 24, s. 46

*hukukudur. Örfî hukuk hukukçuların ilmi içtihatlarıyla değil padişahların koydukları kanunlarla teşekkül etmiştir.*¹⁵ Örfî hukuk bir anda değil, uzun bir süreç içinde ihtiyaca göre yavaş yavaş oluşmuştur. İslam hukukçuları tarafından geliştirilen teorik esaslar dışında, hükümdarların iradelerinden doğan örfî hukuk nizamı genel olarak *kanun* adı ile anılmıştır. Özellikle XI. asırdan itibaren kanun kelimesinin bu anlamda kullanıldığı görülür. Osmanlılarda yaygın bir kullanıma sahip olan *kavânîn-i şer'iyye* ve *kavânîn-i örfiyye* şeklindeki kavramlar, şer'î hukukun yanında kanun hükümlerinden oluşan ayrı bir örfî hukukun varlığını gösteren ifadelerdir.¹⁶

Bazı yazarlarca kanunnâmelerin şer'î hukuka bir alternatif ve sultanın sınırsız yasama yetkisinin bir yansıması şeklinde değerlendirildiği görülmektedir. Özellikle örfî hukukun ortaya çıkışında, şer'î hukukun olayları düzenlemede yetersiz kaldığı görüşüyle birlikte, örfî hukukun şer'î hukuktan bağımsız, hatta zaman zaman onu tadil eden bir nitelik taşıdığını ispatlama gayretlerinin bazen aşırı boyutlara varırıldığı, özellikle Köprülü, Barkan ve İnalçık'ın bu eğilimde oldukları görülür. Bu konuda oldukça abartılı bir yaklaşım sergileyen Barkan'ın -içinde yaşadığı dönemin de etkisiyle- örfî hukukun şer'î hukuktan bağımsız olduğunu ispatlamaya yönelik gayretleri bunların başında gelir.¹⁷ Konuya daha ılımlı yaklaşan İnalçık'a göre "*Osmanlı Devletinde kanunların sahip olduğu bağımsız statününün bir göstergesi de bunların nişancının denetimi altında oluşudur. Nişancı kanunlara doğruluğunun ispatı olan tuğrayı koyma sorumluluğuna sahip olduğu için bir kanunun nihai ve resmi olarak yürürlüğe girmesi onun elindedir.*"¹⁸

Karaman ise, kanunnâmelerin İslam hukuk sisteminin içerisinde olduğunu ifade ederek, "*kanunnâmelerin şeriat dışında laik bir yaklaşım ve anlayış çerçevesinde vaz'edildiklerini söylemek için elimizde gerekli delil ve vesika yoktur. İslam hukukunda örf-adet, sedd-i zera'i, maslahat, istihsan gibi hukuk kaynakları müctehidlere ve ulü'l emre mevzuât alanında geniş yetkiler vermektedir. Ayrıca tazir ve siyaset-i şer'iyye sahalarında âmme nizamının gerektirdiği düzenlemeleri yapmak yöneticilere bırakılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar kanunnâmeleri vazederken şeriatın kendilerine bahsettiği bu imkân ve yetkilerden hareket etmiş, genellikle karar ve kanunlarını müftülerin ve şeyhülislamın tasdikinden geçirmişlerdir. Bu tutum ve usul içinde doğup gelişen adet hukuku, şüphe yok ki İslam hukuk sistemine dahil bir hukuk nevidir*" demektedir.¹⁹

15 M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 67-71.

16 M. Z. Pakalın, "Kanunnâme", *a.g.e.*, s. 162-163

17 Ö. L. Barkan, "Kanunnâme", s.185-196; Ö. L. Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, I [bundan sonra *Kanunlar*], İstanbul, 1943, s. ix-xx.

18 Halil İnalçık, "Kanun", s. 324-326; Halil İnalçık, "Kanun", *Eİ2*, c. IV, s. 561.

19 Hayrettin Karaman, "Adet", *DİA*, c. I, s. 372.

Üçok-Mumcu-Bozkurt da şer'î hukuk yanında hükümdarın iradesinden doğan örfi hukukun şer'î hukuka dokunmamak ve ona aykırı olmamak şartıyla geçerli olabileceği ve Osmanlı hükümdarının bu çerçevede yasama yetkisine sahip olduğu görüşündedir. Adı geçen yazarların haklı olarak ifade ettikleri gibi, *"kanunnâmeler bugünkü kanunlardan farklıdır, ama gene de kanunnâme deyimi Türk hukukuna belli, kesin ve açık hukuk kurallarını, yani ilk planda 'kanun' kavramını sokmakta yararlı olmuştur."*²⁰

Osmanlı kanunnâmelerinde şer'î hukuka aykırı hükümlerin var olduğu, bunun da ortaya bir sistem ikiliği doğurduğunu söyleyen doktrin görüşlerine de sıkça rastlanır.²¹ Osmanlı Kanunnâmelerini İslam Ceza Hukuku açısından değerlendiren Acar ise, hadd veya kısas'ı gerektiren suçların bile kanunnâmelerde farklı biçimlerde düzenlenmiş olmasının dikkat çekici olduğu ve tartışmaya yol açtığı görüşündedir. Ulemânın kanunnâmeleri çoğu kez devlet ve dünya işi olarak değerlendirip tartışmaktan kaçındığını ifade eden Acar, kanunnâmelerin şer'î hukuk gözetilerek taknin edildiğinin şüpheli olduğu görüşündedir. Yazar örf-adet veya kanunların İslam hukuku ile irtibatlandırılmasının şeklen bile doğru olmadığını savunmaktadır.²² Kanunnâmelerle getirilen düzenlemelerin İslam hukukunun dışında veya ona aykırı olduğu şeklindeki bu görüşlere mukabil, konuyu derinlemesine ele alan ve Osmanlı kanunnâmelerini cezaî açıdan değerlendiren M. Akif Aydın'ın kanunnâmelerde yer alan cezaî hükümlere ilişkin açıklamaları tartışmaya açıklık kazandıracak niteliktedir. Aydın'a göre, *"Osmanlı devletinde ceza hukuku alanında da esas itibarıyla İslam hukukunun uygulandığı görülmektedir. Örfi hukuk, şeriata zıt ve onunla çelişen bir hukuk değildir. Bazı ihlallerin varlığı İslam hukukunun bertaraf edildiği ve ondan bağımsız bir hukuk sisteminin oluştuğu anlamına gelmez. Çünkü bu düzenlemeler zaman zaman sınırları aşılsa bile İslam hukukunun devlet başkanına tanıdığı ta'zir yetkileri çerçevesinde yapılmıştır. Nitekim bazı düzeltmeler daha sonra ta'zir çerçevesi aşıldığı gerekçesiyle geri alınmıştır. Kanunnâmeler dikkatle incelendiğinde kısas ve had grubuna giren suçlara esas itibarıyla İslam hukuku tarafından öngörülen cezaların uygulandığı, suçun unsurlarında veya ispat şartlarında bir eksiklik olması veya başka bir sebeple bu cezaların uygulanmaması durumunda kanunnâmelerde yer alan ta'zir cezalarının tatbik edildiği görülmektedir. Bütün bunlar Osmanlı ceza hukukunda kısas ve diyet suçlarına İslam hukukunda öngörülen cezaların verildiğini bu cezaların herhangi bir se-*

20 Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 10. baskı, Ankara, 2002, s.186-187.

21 Coşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHFD*, 1941, c. III, sy. 1, s. 125-146., a.mlf., "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-II", *AÜHFD*, 1946, c. III, sy. 2-3-4, s. 365-383; a.mlf., "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-III", *AÜHFD*, 1947, c. IV, sy. 1-4.

22 İsmail Acar, "Osmanlı Kanunnâmeleri ve İslam Ceza Hukuku", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sy. 13-14, s. 53-68.

*bepile verilmemesi halinde ise ta'zir çerçevesinde zamana göre değişen cezaların uygulandığını ortaya koymaktadır. Had grubuna giren suçlarda da esas itibarıyla İslam hukukunda öngörülen cezaların verildiği görülmektedir. Ancak bunun için had suçlarının unsurlarının mevcut olması şarttır. Aksi halde had değil bir ta'zir suçu söz konusu olmakta ve bu durumda yine çok defa para cezası verilmektedir.*²³

Bu hususta dikkat edilmesi gereken nokta, Osmanlı devletinde şer'î hukuk-örfi hukuk ayrımının bir hukuk ikiliği anlamına gelmediğidir. Aksine ortada tek bir hukuk sistemi vardır. Örfi hukuku şer'î hukuktan ayırma, birbiriyle irtibat-sız gösterme çabaları konunun anlaşılmasına değil, daha çok karıştırılmasına sebep olmaktadır. İslam-Osmanlı hukuk sisteminde her şeyin şer'î hukukça belirlenmesi şart değildir. Eğer bir husus şer'î hukuk tarafından belirlenmemişse kural olarak o alanda düzenleme serbestisi vardır. Dolayısıyla şer'î hukuk-örfi hukuk ilişkisinde önemli olan, örfi hukukta yapılan düzenlemelerin şer'î hukuka aykırı olmama şartına uymasındır. Bunun aksini öngören izahlar, sistemin temel mantığına ters düşen ve gerçeğe uymayan açıklamalardır. Yine Aydın'ın belirttiği üzere: *"Her şeyden önce örfi hukuk şer'î hukukun birtakım hükümlerini ortadan kaldırmak veya değiştirmek iddiasıyla ortaya çıkmış değildir. Bilakis şer'î hukukun tanıdığı yetki çerçevesinde veya bu hukukun düzenlenmiş bulunduğu alanlarda hüküm koyması söz konusudur. Osmanlı padişahları şer'î hukukun ayrıntılı olarak düzenlemiş bulunduğu alanlarda kanun koymamaya, diğer alanlarda kanun koyarken de bu hukukun genel prensiplerine ters düşmemeye belli bir itina göstermişlerdir."*²⁴ Bazı durumlarda şeklen dahi olsa şer'î hukuka uyulması uygulamada şer'î hukukun sınırları çizmede etkili olduğuna işaret eder.

Heyd, genel kanaatin aksine kanunların geçerliliği için Şeyhülislamın tasvibine ihtiyaç duyulmadığını ifade etmektedir.²⁵ Heyd'in bu ifadesini, kurumsal olarak böyle bir mekanizmanın zorunlu olmadığı şeklinde anlamak gerekir, yoksa kanunnâmelerin İslam hukukuna uygunluğunun hiçbir şekilde gözetilmediği anlamına gelmez.

Kanunnâmelerin Tasnifi ve İçeriği

Osmanlı hukukunda yer alan kanunnâmeler araştırmacılar tarafından değişik kriterlere göre tasnif edilmişlerdir. Kanunnâmeler en kaba bir tasnifle "genel (umumi) kanunnâmeler" ve liva [sancak] kanunnâmeleri olarak ifade edilebilecek olan "özel (hususî) kanunnâmeler" olarak ikiye ayrılmıştır. Başlangıç-

23 M. Akif Aydın "Ceza", *DİA*, c. VII, s. 478-482.

24 M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 73-75 ve s. 99-100.

25 Uriel Heyd, a.g.m., s. 641.

ta bütün ülkede geçerli tek bir kanun yerine her bölgenin şartlarına uygun liva [sancak] kanunları hazırlanmış ve bu kanunlar o bölgenin tahrir defterinin başına kaydedilmiştir. Ayrıca zaman içerisinde oluşan bu esaslar, çeşitli padişahlar döneminde, genel kanunlar halinde bir araya getirilmiştir. Hükümdarlar tarafından konulan hukukî esasların genel kanunnâmeler şeklinde bir araya getirilmesi bilindiği kadarıyla ilk defa Osmanlılar döneminde görülmektedir.²⁶

Genel kanunnâmeler, bütün Osmanlı ülkesinde geçerli olan örfî hukuk kullarını ihtiva etmektedir. Örneğin Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi, Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi, Kanunî'ye ait umumi kanunnâme, III. Ahmet Kanunnâmesi genel kanunnâme grubuna girmektedir.

Özel kanunnâmeler ise fethedilen her bölge için çıkarılan ve o bölgenin tapu tahrir defterlerinin başlarına konulan kanunnâmelerdir. *"Bu kanunnâmelerin çoğu hükümleri, genel kanunnâmelerdeki hükümlerin o bölgelere adapte edilmiş şeklindedir. Ait olduğu mahalli ilgilendiren bazı özel maddeler mevcuttur."*²⁷ Elimizdeki en eski kanunnâmelerin ilki, Fatih Kanunnâmesi,²⁸ ikincisi ise II. Bayezid döneminde düzenlenen genel kanunnâmedir.²⁹ *"Osmanlı hukukunda en köklü düzenlemeler Kanunî Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır. Bu dönemin kanun düzenlemelerinde önde gelen iki ismi, şer'î hukuk alanında Ebussuûd Efendi ve örfî hukuk alanında Celalzâde Mustafa Çelebi'dir. Bu devrede hazırlanan ceza kanunnâmesi Celalzade Mustafa Çelebi tarafından derlenmiştir."*³⁰

Genel olarak Osmanlı kanunnâmelerinin sistematik bakımdan Osmanlı vergi mantığına ve idari sistemine göre düzenlendiği söyleyen İnalçık, Osmanlı kanunnâmelerini çıkarılış şekillerine göre beş gruba ayırmıştır:³¹

a. Padişah hükümleri şeklindeki kanunnâmeler³²

26 M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 67-71.

27 Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *a.g.e.* s. 196-197.

28 Bu kanunnâme -tek nüsha olan- Viyana nüshası esas alınarak, ilk önce 1921'de Kraeplitz tarafından Almanca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. Bkz.: U. Heyd, a.g.m., s. 635.

29 İlk defa Mehmed Arif Bey tarafından yayımlanan bu kanunnâmenin Fatih Sultan Mehmed'e veya Kanunî Sultan Süleyman'a ait olduğu ileri sürülmüşse de II. Bayezid'e ait olması ihtimali daha kuvvetlidir. Bkz.: Halil İnalçık, "Suleiman The Lawgiver...", s. 117 vd.; M. Akif Aydın, "Ceza", s. 481; U. Heyd, a.g.m., s. 636.

30 "Kanunnâme-i Osmani", "Kanunnâme-i Padişahi" ve benzer isimlerle anılan kanunnâmeyi ilk defa Heyd, İngilizce tercümesiyle birlikte neşretmiştir. Hammer tarafından eksik bir Almanca tercümesi yayımlanan kanunnâme, öncekilerden daha geniştir ve onlarda yer almayan suçları düzenlemektedir. Bkz.: M. Akif Aydın, "Ceza", s. 481.

31 Halil İnalçık, "Kanunnâme", *Eİ2*, c. IV, s. 563-565.

32 *"Belirli idari meselelere ya da ihtiyaçlara cevap vermek üzere fermanlar yahut beratlar şeklinde yayımlanmış olup valiler ve kadılar tarafından uygulanmaları istenen hükümlerdir. Çoğunluğu orijinal olarak kanunnâme formundaydı ve belirli bir konu hakkında çok sayıda maddeyi ihtiva etmekteydi. Bilinen en eski ferman-kanun mecmuası II. Bayezid döneminden kalmadır (Kanunnâme-yi Sultani ber-Müceb-i Örf-i Osmani)." Bkz.: Halil İnalçık, "Kanunnâme", *DİA*, s. 334.*

- b. Sancak kanunnâmeleri³³
- c. Belirli gruplarla ilgili kanunnâmeler³⁴
- d. Devlet Teşkilatı ile ilgili kanunnâmeler³⁵
- e. Genel kanunnâmeler³⁶

Kanunnâmeler içerdikleri hükümler itibarıyla kamu hukuku, devlet teşkilatı, idare, ceza, vergi hukuku ve hisbe gibi alanları kapsamaktadır.

Osmanlı Kanunnâmelerine İlişkin Literatürün Değerlendirilmesi

Bugüne kadar yerli ya da yabancı yazarlar tarafından bir çok örneği neşredilen kanunnâmelerin birbirlerinden farklı şekil ve metotlarla neşredildiği görülmür. Türk literatüründe kanunnâme neşriyatının öncülerinden olan Barkan, temel eserlerinden biri olan *Kanunlar*'da, “şimdiye kadar mâlum olan ve en tipik bazı numuneleri tab ve neşir de edilmiş bulunan bu kanunnâmelerin [kanun dergilerinin] terekkiüp ve teşekkül tarzlarile hakiki karakter ve mahiyetlerini belirten tahliller ve mukayeseli bir şekilde tasnif, tavsif ve tetkikleri nev'inden araştırmalarla ihtiva ettikleri metinlerin iç ve dış tenkidlerine ait sistemli çalışmalar henüz yapılmış olmadığı için bugün onlardan emniyetle ve hakkile istifade etmek imkânsızdır” demek suretiyle kanunnâme neşrinde takip edilmesi gereken usul hakkında aşağı yukarı bir fikir vermektedir. Barkan'ın eserini yazdığı tarihten öncesini de içine alarak bugüne kadar geçen sürede yapılan neşriyatın bu amaçla değerlendirilmesi bu makalenin asıl konusunu teşkil etmektedir.

Osmanlı kanunnâmelerinin neşrine ilişkin olarak bugüne kadar yapılmış çalışmalara baktığımızda, her müellifin kendine göre bir neşir usulü takip ettiği

33 “Bölgesel vilayet ya da sancak (liva) kanunnâmeleri. Bu kanunnâmeler padişahın tuğrasıyla onaylanmış ve her bölgenin mufassal tahrir defterlerinin başında yer almıştır. Daha çok miri sistem ve araziye ilişkindirler. Eldeki en eski sancak kanunnâmesi 892 (1487) tarihli Hüdavendigar (Bursa) Sancağı Tahrir defterinde bulunmaktadır.” Bkz.: Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *DİA*, s. 334-335.

34 “Bu tür kanunnâmeler eyalet kanunnâmeleri ile aynı kategoride ele alınabilir. Özel kanunnâmeler genellikle belirli bir yerde devlete hizmet eden reaya grupları için çıkarılmıştır.” Bkz.: Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *DİA*, s. 335.

35 “Fatih Sultan Mehmed'in kanunnâmesi bu türde tektir. Bu konuda daha sonra hazırlanan kanunnâmeler ve düzenlemeler devlet adamları ve bürokratların derlemeleridir. En önemlileri arasında Ayn Ali Efendi, Nişancı Abdurrahman Paşa, Eyyubi Efendi, Hezarfen Hüseyin Efendinininki sayılabilir.” Bkz.: Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *DİA*, s. 335.

36 “Fatih Sultan Mehmed'in reaya kanunnâmesi daha sonraki padişahların kanunlarının çekirdeğini teşkil etmiştir Bu kanunnâme, II.Bayezid zamanında 907 (1501) yılında daha genişletilmiş ve değiştirilmiş bir uyarlamayla “Kitab-ı Kavanin-i Örfiyye-i Osmaniye” başlığı altında yürürlüğe konmuştur. Kanunnâme, Hersekzade Ahmed Paşanın değişikliklerini ihtiva eder ve daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'a atfedilen kanunnâmenin temelini oluşturur.” Bkz.: Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *DİA*, s. 335.

görülmektedir. Bugüne kadar yapılan neşriyatı kendi içinde kategorize etmek gerekirse, ana hatları itibarıyla üç temel kategoriye belirlemek mümkündür.

İlk kategoriye oluşturan grupta, kanunnâmeler sadece ya matbu Osmanlıca şeklinde ya da Osmanlıca aslından günümüz Türkçesine aktarılmakla yetinilmiştir. Bunun dışında neşredilen kanunnâmeye dair herhangi bir açıklama yapılmamış veya herhangi bir yorumda bulunulmamıştır. Böyle bir neşir usulünün bilimsel nitelik taşıdığını söylemek mümkün değildir.

İkinci kategoride ise neşredilen kanunnâmeler hakkında giriş kısmında kısa bir izahat verilmiş ve neşredilen kanunnâmenin sadeleştirilmiş metni, bugünkü Türkçe'ye veya yabancı bir lisana aktarılmış şekilde kanunnâmenin asıl metni ve bir de kanunnâmenin orijinal nüshasının fotoğrafı bir araya getirilmek suretiyle neşredilmesine rastlanılmaktadır. Birinciye göre daha elverişli bir yöntem olan bu usulün de bir çok eksikliği vardır. Özellikle bilimsel araştırmalarda araştırmacıların karşılaştıkları problemleri çözemeyen bu tür neşriyat, olsa olsa eski dili bilemeyen birtakım araştırmacılar açısından yardımcı nitelik taşımaktadır.

Üçüncü kategoride ise bilimsel anlamda kanunnâme neşrine dair örnekler yer almaktadır. Bu tür neşirlerde kanunnâmelerin ait oldukları dönemde detaylı araştırma ve izahlar yapılarak aynı kanunnâmenin farklı yerlerde bulunan nüshaları karşılaştırmalı olarak incelenmekte, farklılıklar ve imla hataları belirtilerek daha önce aynı kanunnâmeye ilişkin yapılmış yayınlar varsa onlarla mukayese etme şeklinde bir usul takip edilmektedir. Bu usulde neşredilen kanunnâmelerin farklı nüshaları arasındaki farklılıkların kaynağı, buna ilişkin yorumlar ve dikkate alınması gerekli unsurlar genişçe izah edildiğinden araştırmalarda rastlanılan problemler asgari seviyeye indirilmiş olmaktadır.

Tasnifi daha da genişletmek mümkündür. Aşağıda literatür değerlendirilmesi yapılırken bu kategorinin dışında kalan bazı eserlere de değinilecektir. Ancak bu türde olan yayınlar az sayıda olup genel tasnifi bozacak bir nitelik göstermezler.

Öte yandan literatürde kanunnâme yayımlama noktasında tek bir makale çerçevesinde bir kaç sayfalık neşirler yanında, birçok cilde ulaşan hacimli yayınlara da rastlanır. Öncelikle mevcut neşriyatın içerik ve özelliklerine bakarak buradan kanunnâme yayımlamada ortak bazı standartlara ulaşıp ulaşılamayacağını da belirleyebiliriz. Esasen kanunnâme neşrinde gelinecek seviyenin olması gerekene ne kadar yaklaştığını, geçen süre içerisinde müelliflerin yaptıkları yayınlarda konuya ne ölçüde hassasiyet gösterdikleri ile ölçebiliriz. Şimdi kanunnâmeleri neşredildikleri döneme göre -Osmanlı döneminde kanunnâmelere ilişkin neşriyat ve Cumhuriyet döneminde yapılan neşriyat olarak ikiye ayırmak suretiyle- ele alıp inceleyebiliriz.

I. Osmanlı Devrinde Yapılan Kanunnâme Neşirleri

Literatürde kanunnâmelerle ilgili neşriyatın Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden itibaren başladığı görülmektedir. Bu dönemde bazı kanunnâme nüshaları Osmanlıca olarak neşredilmiştir. Bunların ilki Mehmed Arif tarafından *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda neşredilen Fatih Sultan Mehmet ve Kanunî Sultan Süleyman'a ait iki kanunnâmedir.³⁷ Mehmed Arif, Fatih'e ait kanunnâmeyi neşrederken sekiz sayfalık bir giriş kısmında kanunnâme hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Kanunnâmenin Viyana İmparatorluk Kütüphanesi'nde bulunan tek nüshadan istinsah edilerek yayımlandığını ifade etmektedir. İlk kanunnâme neşri sayılan bu eserde Mehmed Arif'in ciddi bir neşir faaliyeti gerçekleştirdiği görülür. Daha sonra yayımlanan kanunnâmelerle kıyaslandığında, birçoğuna göre daha tekâmül etmiş bir seviyede neşredildiği göze çarpmaktadır. Mehmed Arif, dipnotlarda kanunnâme içerisinde geçen kelimelerin anlamları hakkında bilgi vermekte ve çeşitli açıklamalarda bulunmaktadır.

1924 yılında *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nın "Bibliyografya" kısmında, *TOEM*'de neşredilen bu iki kanunnâme hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır.³⁸ Fatih'e ait kanunnâmedeki ifadelerden yola çıkılarak, bu kanunnâmenin daha önceki padişahlarca konulan kanunnâmelerin muntazam bir surette bir araya getirilmiş bir nüshası olduğu ifade edilmiştir. Kanunnâmeyi bir araya toplayanın *Tevkii Mehmed bin Mustafa* olduğu belirtilmektedir. Fatih'in bir diğer kanunnâmesinin Hicri 893 tarihli olup, bunun elde mevcut kanunnâmelerin en eskisi olduğu, *Kraelitz*'in bu kanunnâmeyi şerhlerle izah edip, Almanca tercümesiyle birlikte neşrettiği belirtilmektedir. İkinci kanunnâmenin Kanunî Sultan Süleyman'a ait olduğu ifade edilen değerlendirmede, bu kanunnâmenin cezalara ve vergiye ait kısımlarının aynen Fatih'in Hicri 893 tarihli kanunnâmesinden alındığı, Encümen'in neşrettiği kanunnâmenin mukaddimesinde Arif Bey tarafından yazılan "*Kütüphane fihristinde işbu ikinci mecellenin dahi Sultan müşarünileyhe ait yani Sultan Mehmed Han-ı Saniye ait ve kanun-i esasinin ceza ve vergi kısmına müteallik iki babını muhtevi olduğu beyan ediliyor ise de bu cihet yanlış kaydolunmuştur*" şeklindeki mütalaasının doğru olmadığı, çünkü Fatih'in Hicri 893 tarihli kanunnâmesinin Kanunî Sultan Süleyman'ın kanunnâmesi ile karşılaştırıldığında, Kanunî Sultan Süleyman kanunnâmesinin

37 Fatih Sultan Mehmed'e ait olan kanunnâme, Mehmed Arif, "Kanunnâme-i Âl-i Osman", *TOEM*, 1330, Cüz: 13, s. 9-32 ve Mehmed Arif, "Kanunnâme-i Âl-i Osman", *TOEM*, 1330, Cüz:14, 1330, s. 18-32'de ardarda neşredilmiş, Kanunî'ye ait olduğu iddia edilen kanunnâme ise Mehmed Arif, "Kanunnâme-i Âl-i Osman", *TOEM*, 1330, Cüz: 15, s. 1-16'da neşredilmiştir.

38 Abdülkadir Hamdizade, "Fatih'in Kanunnâmeleri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, 1340, c. IX-X, sy. 5 [82], s. 319-320. *Türkiye Makaleler Bibliyografyası*'nda Abdülkadir Hamdizade'ye atfedilen bu yazının yayımlandığı sahifelerde bu şahsın adı herhangi bir şekilde yer almamaktadır. Daha sonraki dönemlerde, bu kanunnâmenin Kanunî'ye ait olmadığı ortaya çıkmıştır. 29 no'lu dipnot.

deki ceza ve vergi kısımlarının aynen Fatih'in kanunnâmesinden alınmakla birlikte bazı farkların da mevcut olduğunu, mesela Fatih'in kanunnâmesinde cezâimin arasına vergilerin de karıştırıldığını, kanunun gayrimüslimlere ait maddelerinin yerli yerine konulmadığı, Kanunî Sultan Süleyman'ın kanunnâmesinde ise bu maddelerin ekseriya aynen olmak üzere ait oldukları kısımların sonuna getirilmiş oldukları belirtilmektedir. Bir de Fatih kanunnâmesindeki tabirlerin imlâsının düzeltilmiş olduğu, Kanunî zamanında kullanılan tabirlere de metin içerisinde yer verildiği ifade edilmiştir. Kanunnâmelere ilişkin değerlendirmelerin sonunda ise, "(...) *Viyana Kütüphâne-i Millisinde mahfuz 893 tarihli Fatih Sultan Mehmed Kanunnâmesinde, cezaya ve vergiye ait kısımların Sultan Süleyman kanunnâmesinde mevcut olduğuna dair Flukel'in vermiş olduğu malumat doğrudur ve bu kanunnâme tamamıyla Sultan Süleyman'ın Kanunnâmesine dercolunmuştur*" denilmek suretiyle nüshalar arasında bir değerlendirme bulunmaktadır.³⁹

Osmanlı döneminde gerçekleştirilen diğer bir neşir faaliyeti de 1331 tarihinde *Milli Tettebular Mecmuası*'nın birinci ve ikinci sayılarında "Osmanlı Kanunnâmeleri" başlığı ile neşredilen kanunnâmelerdir.⁴⁰ Bu ilk neşir örneklerinde doğrudan doğruya kanunnâmelerin metnine yer verilmiştir. *MTM*'nin neşrettiği bu örnekte, kanunnâmelerin Türk hukuk tarihi açısından taşıdığı önem ifade edilerek, kanunnâmenin nereden alındığına dair kısa izahlar yapılmıştır. Kanunnâmenin başında bu kanunnâmenin Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait olduğu ifade edilmektedir. "Osmanlı Kanunnâmeleri" adlı makalenin ilk sayfasında yer alan dipnotta, *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nın Fatih ve Kanunî'ye ait iki kanunnâmeyi *Viyana İmparatorluk Kütüphanesi*'nde bulup neşrettiği, bu hizmeti ikmal ve itmam için ellerine geçen eski kanunnâmelerin neşredileceği, İstanbul ve Avrupa'daki değişik kütüphanelerde muhtelif nüshaları bulunan ancak kendilerinin Köprülüzade Fuat Bey'in kütüphanesinde bulunan kanunnâme nüshasını esas alıp, bunu mümkün olduğunca diğer nüshalarla karşılaştırıp imkân derecesinde tevsike çalışıldığı ifade edilmektedir. Hemen belirtelim ki, literatürde bu kanunnâmenin Köprülü tarafından neşredildiği yolundaki bilgiler doğru değildir. Kanunnâme Köprülü tarafından değil, *Mecmua* tarafından neşredilmiştir. Fakat *Mecmua* bu kanunnâmeyi Köprülü'nün kütüphanesinden aldığı için, literatürde sanki Köprülü tarafından neşredilmiş intibai oluşmuştur ki bu bilgi doğru değildir. Burada sadece kanunnâme metnine yer verilmiş olup bunun dışında herhangi bir izah veya yoruma rastlanmamaktadır. Dolayısıyla ilmî anlamda bir neşir kapsamında değerlendirilemese de ilk kanunnâme neşirlerinden olması itibarıyla önemi vardır. Kanunnâmenin hemen başında ise kanunnâme hakkında bilgi veren "*Merhum ve*

39 Ayrıca bkz.: İnalçık, "Suleiman The Lawgiver..."

40 Bkz.: "Osmanlı Kanunnâmeleri", *Milli Tettebular Mecmuası*, 1331, c. I, sy. 1, s. 145 vd. ve sy. 2, s. 305 vd.

mağfurun leh Sultan Süleyman Han alyehi'r-rahmeti ve'r ridvan hazretlerinin zaman-ı ba emanlarında merhum şeyhülislam Ebussuûd efendi hazretlerinin asrında olan kanunnâme-i sultandır ki şer'-i şerife muvafakati mukarrer olup halen muteber olan kavanin ve mesaildir" şeklinde bir ifade yer almaktadır.

Milli Tettebular Mecmuası tarafından neşredilen bir başka kanunnâme yine "Osmanlı Kanunnâmeleri" adı altında birinci cildin üçüncü sayısında yer verilmiş olan kanunnâmedir.⁴¹ Bu kanunnâme Tevkii Abdurrahman Paşa tarafından Hicri 1087'de tedvin edilen bir kanunnâme olup başka bir nüshasının da olmadığı ifade edilmiştir. Rumelihisarı'ndaki Rıza Paşa Kütüphanesi'ndeki defterde 906 numarada kayıtlı olduğu ifade edilen bu kanunnâme, 109 sayfadan ibaret olup, *MTM* bu kanunnâmeyi Şehremini Rızapaşazâde İsmet Bey'den istiare yoluyla alıp neşretmiştir. Dergi müdüriyeti kanunnâmenin başına koyduğu notta, bu kanunnâmenin tek nüsha olması hasebiyle herhangi bir mukayese imkânının olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle kanunnâme olduğu haliyle neşredilmiş olup başkaca bir açıklamaya da rastlanmamaktadır.

Osmanlı dönemine ilişkin belge neşrinden tanıdığımız Ahmed Refik'in de bu dönemde kanunnâme neşir faaliyetine katıldığı görülmektedir.⁴² *Sultan Murad-ı Rabiin Hatt-ı Hümayunları* adıyla neşrettiği eserinde Ahmet Refik, öncelikle iki paragraflık bir izahta bulunarak "hatt-ı hümayun"ların ekserisinin birer kanun kuvvetini haiz olduğunu ifade etmektedir. Burada anlatıldığına göre hatt-ı hümayunlara ekseriya fermanların kenarlarında, hükümdarlara gönderilen namerlerde ve bilhassa arzların ve telhislerin üzerlerinde tesadüf edilir. Ahmed Refik hatt-ı hümayunların bir kısmına IV. Mehmed zamanında kaleme alınan bir mecmuada rastladığını ifade ederek bu mecmuanın Hicri 1079 senesinde yazılmış ve sultan III. Ahmet zamanında Şam Ruznamçecisi olan Mehmed Efendi'nin metrukâtı arasında bulunduğunu belirtmektedir. Mecmuanın ihtiva ettiği hatt-ı hümayunlar Sultan IV. Murad ile Sultan İbrahim devirlerine aittir. Sultan IV. Murad devirlerine ait olanlar Hicri 1041 ve 1043 tarihlerine aittir. Eserde başkaca bir izah veya yorum yer almamaktadır.

II. Cumhuriyet Döneminde Yapılan Kanunnâme Neşriyatı

Cumhuriyet döneminde kanunnâme neşrine yönelik olarak artan bir ilginin varlığı göze çarpar. Türkiye Cumhuriyeti döneminde ilk kanunnâme neşri örneklerinden birisi, 1935 yılında Hüseyin Namık Orkun tarafından kaleme alınmış ve Adliye Vekaleti'nce çıkarılan *Türk Hukuku Tarihi* adlı dergide yayınlanmış olan "Sultan Süleyman'ın Kanunnâmesi" başlıklı makalede yer alan kanunnâmedir. Bu kanunnâmenin İstanbul kütüphanelerinde birçok nüshasının

41 "Osmanlı Kanunnâmeleri", *Milli Tettebular Mecmuası*, 1331, c. I, sy. 3.

42 Ahmed Refik, "Sultan Murad-ı Rabiin Hatt-ı Hümayunları", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 1332, Yıl: 7, sy. 39.

bulduğunu ve Viyana Kütüphanesi'nde de bir nüshasının olduğunu, bütün bu nüshaların araştırılıp Tarih-i Osmanî Encümeni tarafından 1329 yılında mecmuanın ilavesi olarak neşredildiğini, kendisinin de bu metni bugünkü harflere çevirdiğini ifade eden yazar, bu kanunun İstanbul'da Revan Köşkü, Aşir Efendi, -Beyazıd Camii içindeki- Veliyyüddin Efendi, Esad Efendi ve Nurosmânî kütüphanelerinde yazma nüshaları olduğunu ifade etmektedir. Tarih-i Osmanî Encümeni vasıtasıyla neşredilen nüshanın bütün bu nüshalar arasındaki mukayeseleri yaptığını söyleyen yazar, kendisinin de tekrar mukayeseye lüzum görmeden bu nüshayı esas aldığını söylemektedir. Yazarın ifadesine göre kanunnâme Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk devirlerinde ve henüz Macaristan'ın, hatta Belgrad'ın alınmadığı devirde tanzim edilmiştir. Kanunnâmenin kim tarafından tanzim edildiği hususunda metinde bir sarahat yoktur. Ancak Orkun, tarihçi Mehmed Arif'in bu kanunnâmenin "Tevki-i Divan-ı Ali" olan Seydi Bey tarafından yazıldığını ifade ettiğini belirtmektedir. Makalede kanunun mukaddimesi ile metnine yer verilmekte olup bunun dışında bir değerlendirme söz konusu değildir.

Kanunnâme neşri konusunda Barkan, Türk literatüründe özel bir yere sahiptir. Kanunnâmelerin gün ışığına çıkarılmasında ve araştırmacıların bu alana yönelmesinde Barkan'ın çalışmalarının büyük önemi vardır. Özellikle Osmanlı'dan önceki Türk-İslam devletlerinin kanun geleneklerinin, Osmanlı kanunları üzerindeki tesirlerini tesbit açısından yaptığı çalışmalar çerçevesinde Barkan'ın neşrettiği ilk kanunnâmelerinden biri "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar" başlığı ile yayımladığı makalede yer almaktadır.⁴³ Bu makalesinde Barkan, "Hasan Padişah Kanunları" adı altında uzun müddet Anadolu memleketlerinde uygulanmış olan sekiz kanunu neşretmiştir. Barkan'ın belirttiğine göre 1518'lerde Diyarbakır, Mardin, Ergani, Urfa, Erzincan ve Arapgir gibi yerlerde bu kanunlar uygulanmıştır. Daha sonra bu kanunlar ortadan kalkmış, yerlerini Diyarbakır Kanunnâmesi'ne terk etmişlerdir. Barkan, makalesinde burada yayımladığı kanunların fotoğraflarını da vermekte ve makalesinde daha sonraki neşirlerinde de rastladığımız kendine has metodunu kullanarak, dipnotlarda okuyucunun mukayesesine imkân verecek biçimde kanunnâme metinlerinde geçen Osmanlıca kelimelere yer vermektedir.

Barkan'ın neşrettiği ilk kanunnâmelerden biri de Türk Tarih Vesikaları dergisinde neşrettiği "İhtisap Kanunnâmeleri"dir.⁴⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle büyük şehirlerde eşya ve yiyecek fiyatlarının tespit ve teftişine ilişkin esasları belirleyen bu kanunnâmeler, Osmanlı devletinin kurum ve uygulama-

43 Ö. L. Barkan, "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar", *Tarih Vesikaları*, 1941, c. I, sy. 2-3.

44 Ö. L. Barkan, "İhtisap Kanunları", *Türk Tarih Vesikaları*, 1941-1942, c. I, sy. 5, s. 326-340. Diğer ihtisap kanunları için bkz.: *Türk Tarih Vesikaları*, c. II, sy. 7 ve 9.

ları hakkında önemli bilgiler içermektedir. Barkan bu kanunnâmeyi neşrederken Topkapı Sarayı Revan Köşkü'ndeki nüshaları esas almıştır. Daha önce Osman Nuri Ergin tarafından *Mecelle-i Umur-i Belediye* adlı eserde neşredilen bu kanunnâme Barkan tarafından neşredilirken her maddenin kenarına o maddenin konusu hakkında kısa başlıklar konulmuştur. Dipnotlarda ise yine kendine has metoduyla Osmanlıca kelimelere yer vererek Türkçe okumaları ile mukayese imkânı verdiği görülmektedir.

Barkan'ın Türkiye'de Türkçe toplu kanunnâme neşriyatının ilk örneklerinden olan *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*⁴⁵ adlı eseri, toplam 107 adet kanunnâmeye yer vermektedir. Ziraî faaliyetin ve çiftçilerin tabi olduğu sınırlamalarla ilgili hukukî ve malî mevzuatın dayandığı esasları sistemli bir şekilde tespitin öneminden bahseden yazar, "Osmanlı Kanunnâmeleri" başlığını taşıyan 64 sayfalık kısımda, İslam ülkelerinin hukukî bünyesi ve İslam hukukunun mahiyeti, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki teşkilat ve müesseselerinin şer'îliği, mevcut kanunnâmelerin niteliği, fetvalarla kanunnâmeler arasındaki ilişki, kanunnâmelerin düzenlenişindeki sistemsizliğin sebepleri, sultanların yasama yetkisi ve kanunnâmelerle tanzim edilen hukuk sahasının sınırları, kanunnâmelerin neşredildiği defterlerin mahiyet ve önemi, Osmanlı kanunlarında geçmişten gelen kısımlar ve Osmanlı teşkilat ve müesseseleri üzerindeki yabancı tesirler vb. gibi konularda geniş bilgiler vermektedir.⁴⁶ Kitapta yer bulan 107 adet kanunnâme bugünkü yazıya aktarılarak neşredilmiştir. Kitapta yer verilen kanunnâmelerin bazılarının fotoğrafları da eserde yer almaktadır. Barkan bu eserinde mukayeseli bir kanunnâme neşri yapmamış, yalnızca kanunnâme içerisinde geçen ve okunmasında zorluk olan kelimeleri dipnotlarda Osmanlıca olarak göstermek cihe-tine gitmiştir. Ayrıca yayınladığı kanunnâmelerin bazılarının baş kısmında o kanunnâme hakkında kısa bilgiler vermiş ve bazı yerlerde de muhtelif nüshaları bulunan kanunnâmelerin suretleri arasında dikkate değer farkların olmadığı şeklinde notlar düşmüştür.⁴⁷ Barkan'ın eseri, bu alanda yapılmış ilk neşriyatlardan olması ve henüz emekleme dönemi sayılabilecek bir aşamada yazılmış olması açısından, neşredildiği tarihte bu konudaki araştırmaların yetersizliği ve gün ışığına çıkmamış belgelerin fazlalığı dikkate alındığında normal karşılanabilecek bir husus olarak değerlendirilebilir. Eser, bu anlamda kendisinden sonra gelen çalışmalara da kaynaklık etmiştir.

45 Ö. L. Barkan, *Kanunlar*.

46 Eserin bu kısmında konu başlıklarını numaralandırmada sehven bazı yanlışlıkların olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin "Kanunnâmelerin Tertip tarzındaki Sistemsizliğin Hakiki Sebepleri" başlığına normalde (V) konulması gerekirken sehven (VII) konulmuş, "Türkiyede Sultanların Teşrii Sifat ve Salahiyetleri ve Kanunnâmeler" başlığını taşıyan yere de (VI) konulacakken sehven (V) konulmuş, "Kanunnâmelerle Tanzim Edilen Hukuk Sahasının Hüdutları" başlığı taşıyan yere ise (VII) konulacakken sehven (VI) konulmuştur.

47 Örneğin bkz.: Barkan, *Kanunlar*, s. 6.

Cumhuriyet döneminde siyasetnâme adıyla neşredilen ilk örneklerden biri Enver Ziya Karal'ın neşrettiği ve Yavuz Sultan Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'a göndermiş olduğu metindir.⁴⁸ Karal bu neşrinde kısa bir girişle siyasetnâmenin neşir hikâyesini zikrederek, Manisa Şer'îyye Sicilleri'nden kopya edilen bu siyasetnâmenin tam tarihini verememekle beraber, tahminen 1512 yılına ait olduğunu ifade etmektedir. Bir Ceza Kanunnâmesi mahiyetinde olan bu siyasetnâmenin yürürlüğe konulmadan önce münadiler vasıtasıyla halka bildirilmesi ve tanıtılmasının şart olduğunu ve bu siyasetnâmenin içerdiği hükümlerin kadılar tarafından uygulandığını da sözlerine ekleyen Karal, siyasetnâmenin hukukî ehemmiyeti üzerinde dururken de, Osmanlı İmparatorluğu'nun keyfî bir idare olarak değerlendirilmesinin bu tür metinler karşısında bir anlam taşımadığını vurgulamaktadır. Siyasetnâme metnini Kanunî Sultan Süleyman kanunnâmesi ile mukayese ederek neşreden Karal, farklılıkları dipnotlarda göstermiştir. Karal, siyasetnâmenin -sonlarındaki yaprak yırtılmış olduğu için eksik olan kısımlarını, Kanunî Sultan Süleyman kanunnâmesindeki maddelerle tamamlamıştır.⁴⁹

Kanunnâme mecmuaları içerisinde önemli bir yeri olan ve Avni Ömer Efendi'nin IV. Murad'a takdim ettiği *Kanun-i Osmanî Mefhum-i Defter-i Hakanî* isimli önemli eser İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarafından *Belleten*'de neşredilmiştir.⁵⁰ Kanunnâmenin Avni Ömer Efendi tarafından istinsah tarihini 1051/ 1642 olarak veren Uzunçarşılı, öncelikle müstensih hakkında bilgi vermiş, ardından da kanunnâmenin bugünkü harflerle Türkçeleştirilmiş halini neşretmiştir. Kanunnâme özellikle timarlar hakkında düzenleme getirmektedir. Dipnotlarda da kanunnâmede geçen kelimeler hakkında kısa açıklamalara da yer verilmiştir. Makalede başkaca bir yorum ya da izah yer almamaktadır.

Bu alandaki önemli ve ilk ciddi çalışmalardan biri de Anhegger ve İnalçık tarafından yayınlanan *Kanunnâme-i Sultanî Ber Muceb-i Örf-i Osmanî* adlı kanun mecmuasıdır.⁵¹ Anhegger ve İnalçık tarafından neşredilen bu kanunnâme, mukayese ve tahlil esaslarına riayet etmek suretiyle yapılmış ilk örnektir. Bu açıdan önem taşımaktadır. Zaten daha sonra yapılan kanunnâme neşriyatlarının bir çoğunda bu kitaptaki yöntem esas alınmıştır. Bu eserde takip edilen neşir usûlüne baktığımızda, "Giriş" kısmında kanunnâmenin bulunduğu yer, yazı stili, kanunnâmenin ısdar edildiği tarihe ilişkin bazı açıklamalara yer verildiği görülür. Paris Nationale Bibliothèque'deki nüsha esas alınarak hazırlanan bu

48 E. Ziya Karal, "Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetnâme", *Belleten*, 1942, c. VI, sy. 21-22, s. 37-44.

49 Bkz.: Karal, a.g.m., s. 44, 2 no'lu dn.

50 İ. H. Uzunçarşılı, "Kanun-ı Osmanî Mefhum-i Defter-i Hakanî", *Belleten*, 1951, c. XV, sy. 59.

51 Robert Anhegger ve Halil İnalçık, *Kanunnâme-i Sultanî Ber Muceb-i Örf-i Osmanî, (II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kanunnâmeler)*, Ankara: TTK Yay., 1956.

eserde birtakım özel isimlerde ve eşya adlarında bir çok hatanın bulunduğu yazarlarca ifade edilmektedir. Öte yandan bu kanunnâme mecmuasında bulunan bazı vesikaların kopyalarının Topkapı Sarayında mevcut olan nüshaları da yazarlarca tespit edilmiştir. Kanunnâme, XV. asrın ikinci yarısına tekabül eden padişah hükümlerinin bir araya getirilmesinden meydana gelmiştir. Bu mecmua esasen Divanda malî mevzularda örnek ve kaynak vazifesi görmek üzere hazırlanmış bir kanunnâmedir. Kanunnâme mecmuası içerisinde yer alan vesikaların bir kısmı berat şeklinde bir kısmı da yasaknâme şeklindedir. Ayrıca kanunnâme ve tevki'ler de vardır. Yazarlar kanunnâmedeki hükümlerden bazılarının tarihini tam olarak tespit etmişler, çoğunun tarihi ise tam olarak tespit edilememiştir. Kanunnâme içerisinde geçen kelimeler yazarlarca dipnotlarda izah edilmektedir. Metin içinde geçen imla hataları dipnotlarda düzeltilmeye çalışılmış, ayrıca yine dipnotlarda metne ilişkin çeşitli açıklamalar ve başka nüshalarla olan varyantlara işaret edilmiştir. Kitapta toplam 59 adet yasaknâme, kanunnâme ve hüküm suretine yer verilmiştir.

Osmanlı kanunnâmeleri konusunda en yetkin neşir faaliyetinin Abdülkadir Özcan tarafından yapıldığını söylemek abartılı olmaz. Adı geçen müellifin Osmanlı kanunnâmeleri içerisinde neşrettiği iki kanunnâme, kanunnâme neşrinin nasıl yapılması gerektiğinin en iyi örneklerindedir. Müellifin neşir metoduna bakıldığında sadece metin neşretmekle yetinmediği, kanunnâmeyi muhtevası ve nüshaları itibarıyla dikkatli bir tetkike tabi tuttuğu görülür. Yazarın *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'ı neşrederken kanunnâmenin sıhhati meselesi, kaynakları, muhtevası ve üslubu, kardeş katli meselesi, tesirleri, kaynak değeri hakkında derinlemesine tahlil yaptığı görülmektedir. Kanunnâmenin transkrip edilmiş metnin ardından indeks, lügatçe ve kanunnâmenin tıpkı basımı da eserde yer almaktadır. Esasen bu kitap daha önce aynı yazar tarafından *Tarih Dergisi*'nde "Fatihin Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi" başlığı altında yayımlanmıştır.⁵² Yukarıdaki kitabın bu makaleden farkı biraz daha sistematik şekle sokulmuş olması ve makalede nüsha farklarının makalenin sonunda verilmesine karşın kitapta dipnotlar şeklinde yerleştirilmiş olmasıdır.

Özcan tarafından ilmî usullere göre neşredilen ikinci kanunnâme "Eyyubî Efendi Kanunnâmesi"dir. Kitabın önsözünde kanun kelimesi ve kanunnâme kavramı hakkında kısa bilgiler verilmiş ve giriş kısmında kanunnâme müellifinin ve eserin ismi, telif sebebi ve tarihi, nüshaları, muhtevası, benzeri kanunnâmelerle mukayesesi ve kaynakları, tesirleri, kaynak değeri hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Ardından Latin alfabesi ile kanunnâmenin transkripsiyonu ve kanunnâmenin orijinal metni verilmektedir.

⁵² Abdülkadir Özcan, "Fatihin Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi*, 1980-1981, sy. 33.

Literatürde ciddi kanunnâme neşriyatı yapanlardan birisi de Beldiceanu'dur. Müellif, neşir metodu itibarıyla geniş ve detaylı izahlar ve yaptığı mukayeselerle, neşrettiği kanunnâmelerin ilgili olduğu döneme ilişkin bilgiler vermek suretiyle kanunnâmelerin sosyal arka planı hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. XV. yüzyıl Osmanlı şehirleri hakkında yazdığı *Recherche sur La Ville Ottomane au XVe Siecle* adlı kitabının birinci bölümünde yazar, ele aldığı kanunnâmelerin bulunduğu kütüphaneler ve bunların numaraları ile -en, boy, varak sayısı vb. gibi- fizikî özellikleri hakkında bilgi vermekte, daha sonra da kanunnâmelerin tarihleri hakkında geniş açıklamalar yapmaktadır. Ardından belgeleri türlerine göre -berat, hüccet, ferman, takrir, yasaknâme ve antlaşma şeklinde- tasnif etmekte ve XV. yüzyılda Osmanlı şehri hakkında -nüfus, şehirlerin statüsü, korporasyonlar, idarî ve siyasî teşkilat vb. gibi- açıklamalar yapmaktadır. Üçüncü bölümde, askerî idare -sancakbeyi, dizdar, kaptan ve reisler vs.- ve dördüncü bölümde, malî ve ekonomik idare -eminler, muhtesipler, delallalar, simsarlar, sarraflar vs.- hakkında açıklamalar yapmaktadır. Beşinci bölümde, “Şehir İdaresi, Polis ve Adalet” başlığı altında subaşı, kethüda, naib, asesbaşı, kadı gibi görevliler hakkında bilgiler vermektedir. Altıncı bölümde ise, bazı şehirlerin nüfus, ticaret ve fetihlerine ilişkin malumatlar sunulmuştur. Bu bölümün ardından da, sonuç bölümü gelmektedir. Bütün bunlardan sonra “Documents/Belgeler” başlığı yer almakta ve önce kitaptaki -toplam 28 adet olan- belgelerin listesi verilmekte, daha sonra belgelerin Fransızca transkripsiyonu yapılmakta ve belgelerde yer alan hususlara ilişkin açıklamalar ise dipnotlar halinde yapılmaktadır. Bunların ardından ise “Glossarie/Sözlük” başlığı altında belgelerde geçen Osmanlıca kelimelere ait bir lügatçe kısmı bulunmaktadır. Bunun ardından “Coğrafi İsimler Listesi”, ardından da “Bibliyografya” kısmı gelmektedir. Daha sonra ise Osmanlıca belgelerin faksimileleri yer almaktadır. En sonda ise “Index” kısmı yer almaktadır. Nihai olarak da “İçindekiler” tablosu yer almıştır.

Beldiceanu'nun diğer önemli eseri, Paris Nationale Bibliothèque'de yer alan I. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid dönemine ait belgeleri içeren çalışmasıdır. İki ciltten oluşan eserin birinci cildinde sırasıyla “Önsöz”, “Transkripsiyon Alfabeti”, “Bibliyografya” ve “Kısaltmalar” verilmiş, ardından da “Giriş” bölümü gelmektedir. Burada belgeler hakkında bilgi verilmekte, yasaknâme, berat ve ferman kelimelerinin anlamları açıklanmakta bu belgelerde kullanılan formülasyonlar üzerinde durulmakta ve örnekler verilmektedir. Takip eden “Documents” başlığı altındaki bölümde ise, toplam sayısı 60 adet olan Osmanlıca belgelerin Fransızca transkripsiyonuna yer verilmektedir. Dipnotlarda, belgelerde geçen hususlarla ilgili açıklamalar ve karşılaştırmalar yer almaktadır. Daha sonra bir lügatçe kısmı, ardından “Metrologie” başlığı ile ölçü birimleri arasında karşılaştırmalar yer almakta, ardından “Coğrafi İsimler” baş-

lığı ile bir bölüm ardından da “İndeks” kısmı gelmektedir. En sonda ise “İçindekiler” kısmı yer almaktadır.

Eserin ikinci cildi de, bir önsözle başlamakta; ardından da “Bibliyografya” verilmektedir. “Belgeler ve İçeriği” başlığını taşıyan takip eden kısımda belgeler hakkında malumat sunulmakta, tarihleri ve sınıflandırılması hakkında açıklamalar yapılmakta ve madenler hakkındaki belgelerle ilgili bilgiler verilmektedir. Sonraki bölümlerde madenlerin mülkiyetine ilişkin açıklamalar, madenlerin işletilmesi, madenlerin idarî ve teknik personeli, idarî görevliler, maden çiftlikleri [mukataa] hakkında izahlar yapılmaktadır. Bunların ardından ise “Documents” başlığı altında, kitapta yer alan belgelerin listesi ve belgelerin Fransızca transkripsiyonu verilmektedir. Bu ciltte toplam 33 adet belge vardır. Dipnotlarda buna ilişkin geniş açıklama ve izahlar yer almaktadır. Lügatçe kısmının ardından “Coğrafi İsimler” kısmı ve Osmanlıca belgelerin faksimileleri yer almaktadır. “İndeks” ve “İçindekiler” kısmı ise en sonda yer almaktadır.

Osmanlı Kanunnâmelerinin birçoğunu içeren tapu tahrir defterlerinde yer alan kanunnâmeler hakkında önemli çalışmalar yapan Lowry, çeşitli makalelerinde bu konudaki temel problemlere temas etmiş ve daha önce yapılmış kanunnâme neşirlerindeki yaklaşım ve yorumlardaki eksikliklere açıklık getirmeye çalışmıştır. “The Ottoman Liva Kanunnâmes...” adlı makalesinde Lowry, Barkan’ın *Kanunlar* adlı çalışmasının değeri ve kullandığı metodolojiyi tartışmaya açmaktadır. Lowry öte yandan İnalçık’ın Osmanlı liva kanunnâmelerinin derlenmesi teşebbüsleri hakkındaki görüşlerini de analiz etmektedir. Özellikle İnalçık’ın kanunnâmelere yaklaşımında temel olarak timar sistemini esas almasını eleştiri konusu yapan Lowry, liva kanunnâmelerinde daha geniş bir tanıma ihtiyaç olduğunu ileri sürmekte ve bu konuda açıklamalar yapmaktadır. Lowry, burada tapu tahrir defterlerinin içeriği hakkında detaylı bilgi vermekte, kanunnâmelerde özellikle iskele ve limanlar hakkındaki düzenlemelerin İnalçık tarafından önemsenmediğini ifade etmekte ve liva kanunnâmelerine ilişkin olarak İnalçık’ın görüşlerine karşı çıkmaktadır. Lowry, arşivlerdeki mufassal tahrir defterlerinin % 40’ının kanunnâme içermediği görüşündedir. Ayrıca Başbakanlık Arşivi ve Tapu Kadastro Arşivi’ndeki tahrir defterlerinin alfabetik sırayla geniş bir indeksini de vermektedir.⁵³

“A Corpus of Extant Kanunnâmes...” adlı makalesinde, tahrir defterlerindeki kanunnâmelerin öneminden bahseden Lowry, şimdiye kadar bu alanda sistematik bir çalışmanın yapılmadığından söz etmektedir. Makalesinde değişik tapu tahrir defterlerinden söz eden yazar, bunlar hakkında bilgi vermekte ve bir tapu tahrir defterinde Limnos adasındaki çeşitli grupların ödedikleri vergileri yıllara göre karşılaştırmaktadır. Makalede 75 ve 434 numaralı tapu tahrir

53 Heath W. Lowry, “The Ottoman Liva Kanunnâmes Contained in the Defter-i Hakani”, 1981, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 2, s. 43-74.

defterlerindeki kanunnâmelerin Türkçe metni ve Osmanlıca aslı yer almaktadır. Ayrıca 307, 490, 702, 724 numaralı tahrir defterlerindeki kanunnâmelerin de sadece Osmanlıca metin örneklerine yer verilmektedir.⁵⁴

Bugüne kadar yapılmış kanunnâme neşriyatları içerisinde en kapsamlı ve en iddialı olanı, Ahmet Akgündüz tarafından toplam dokuz cilt olarak yapılmış olan neşriyattır.⁵⁵ Eserin geniş kapsamı dikkate alındığında, tamamının tek tek değerlendirilmesi bir makalenin boyutlarını aşacağından, müşterek bazı noktalar hakkında açıklamalarda bulunulacaktır. Bu nedenle söz konusu eser, öncelikle takip ettiği metot ve neşir usulü itibarıyla toplu bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Özellikle son zamanlarda yapılmış bir çalışma olması itibarıyla geçmiş örneklerdeki eksiklikleri de dikkate alması beklenen ve daha bilimsel bir üslûp ve metot takip etmesi gerektiği düşünülen bu eser, bilimsel anlamda kanunnâme neşri için gerekli olduğu düşünülen unsurlar itibarıyla ele alınacaktır.

Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri başlığını taşıyan eser büyük bir emek ve çalışmanın ürünüdür. Tek kişi tarafından böyle kapsamlı bir eserin meydana getirilebilmesi için oldukça uzun sürecek bir mesainin sarf edilmesi gerektiği açıktır. Nitekim bahsi geçen eserin on yıla yakın bir süre içerisinde neşredildiği görülmektedir. Bugüne kadar neşredilmiş ve değişik eserlerde yer verilmiş kanunnâmeler yanında, hiç neşredilmemiş kanunnâmelere yer vermiş olması itibarıyla da oldukça zengin ve araştırmacıların işini kolaylaştıracak niteliktedir. Eseri, kanunnâmelerin neşir amaç ve metodu açısından değerlendirdiğimizde ise, yazarın öncelikle birtakım iddialara cevap verme çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Eserinin birinci cildinde yazar, “Osmanlı Hukuku ve Kaynakları” başlığı altında kanunnâmelerde ele alınan konulara değinmekte ve bu konudaki iddialara cevap vermektedir. Yazar, bu ciltte yer alan 300 sayfalık mukaddimenin, bütün ciltlerde bulunan kanunnâmeler için geçerli olduğunu ifade etmekte ve bu suretle her bir kanunnâme için ayrıca bir açıklamaya gitmeme yolunu tercih etmektedir. Yazarın çıkarmış olduğu birinci cilde yönelik doktrinde bazı eleştirilerin yapıldığını, yine eserin ikinci cildinin önsözündeki ifadelerden anlamaktayız. Bu eleştirileri pek önemsemediğini ifade eden yazar, kendisine yönelik eleştirilerin önyargılı olduğu kanaatinde dir.

Detaylı bir biçimde değerlendirildiğinde eserin bazı eksiklik ve olumsuzluklar içerdiği görülmektedir. Örneğin birinci ciltte, “Fatih’in Umumi Kanunnâmesi”ni [Kanun-i Padişahî] neşreden yazar, bu kanunnâmeyi National Bibliothèque Vienna A.F.554 Vrk.2/b-7/b künyesiyle Viyana Milli Kütüphanesi’nden aldığını ifade etmekte ise de, aslında kanunnâmenin Serkiz Karakoç’un *Küllî-*

54 Heath W. Lowry, “A Corpus of Extant Kanunnâmes for the Island of Limnos as Contained in the Tapu-Tahrir Defter Collection of the Başbakanlık Archives”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1980, sy. 1, s. 41-60.

55 Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, c. I-IX, İstanbul, 1990-1999.

yat-ı Kavanin adlı eserindeki Osmanlıca metnini kullanmaktadır.⁵⁶ Kitaba koyduğu Osmanlıca metin üzerinde bulunan ifade ve numaralar bunu açıkça göstermektedir. Yazar bu metni Serkiz Karakoç'tan aldığına dair ise hiçbir açıklamada bulunmamaktadır.

Eserde başka problemler de göze çarpmaktadır. Örneğin Osmanlıca metinde var olan bazı ifadelerin bugünkü alfabeyle yazılmış Türkçe kısımda yer almadığı görülür.⁵⁷ Bunun bilmeden veya unutulmuş yapılmış olması da mümkündür. Fakat bu tür eksiklikler çok sayıdadır. Yazarın Türkçe tercümelere daha önce yayımlanmış eserlerden aldığına dair örnekler de vardır.⁵⁸ Daha önce başka yazarlarca neşredilmiş kanunnâmelere ait Türkçe metinler aynen kitaba aktarılmıştır. Örneğin Anhegger ve İnalçık'ın *Kanunnâme-i Sultanî Ber Muceb-i Örfî Osmanî* adlı kitabında yer alan "Metropolit Kanunnâmesi"ne ait Türkçeleştirilmiş metin, Akgündüz tarafından aynen eserine aktarılmıştır. Çünkü Akgündüz'ün eserinde yer verdiği Osmanlıca metinde olmayan fakat Anhegger ve İnalçık tarafından yayımlanan metinde "hizâne-i âmire" şeklinde yazılan ifade (ki Osmanlıca metinde "hizane-i amire" olarak değil, "hâne-i amire" olarak geçmektedir) yazar tarafından aynen iktibas edilmiştir. Yine birinci ciltte "Rumeli Etrâkinin Koyun adeti ve Çingene Kanunnâmesi"nde, Akgündüz'ün eserinde yer alan Türkçe metin, aynen Anhegger ve İnalçık'dan alınmıştır. Çünkü Anhegger ve İnalçık bu kanunnâmeyi yayımlarken bazı ifadeleri düzeltmiş ve bunu dipnotta göstermişlerdir. Mesela Osmanlıca metinde geçen "bahasın bir koyunun" ifadesini, Anhegger ve İnalçık düzelterek "bir koyunun bahasın" şekline çevirmişlerdir. Anhegger ve İnalçık'ın düzelttikleri bu ifade, aynen Akgündüz'ün bu kanunnâmeye ilişkin olarak verdiği Türkçe metinde yer almaktadır. Ancak bu ifadenin neden bu şekilde yazıldığına dair hiçbir açıklama Akgündüz'ün eserinde yer almamaktadır. Benzer şekilde I. ciltte 15. sırada yer alan "İstanbul ve

56 Bkz.: c. I, s. 359 vd. Öte yandan, II. cildin ilk kanunnâmesi olan II. Bayezid'in Umumi Osmanlı Kanunnâmesinin [Kitab-ı Kavanîn-i Örfiyye-i Osmanî] Konya Koyunoğlu Kütüphanesi nüshasını esas alarak yayımladığını söylese de orijinal metin üzerinde her sahifede yer alan "fol. 45r" veya benzeri ifadeler bu metnin yabancı bir eserden alındığını gösterir ki bu da yazarın kanunnâmeyi Konya Koyunoğlu kütüphanesinden değil başka yerden aldığına delilidir. Yine II. ciltte yer alan 64 no'lu kanunnâmeyi [Prizren Kanunnâmesi] ilk defa kendisinin yayımladığını söylemekle birlikte bu kanunnâme daha önce Beldiceanu tarafından neşredilmiştir. Bkz.: Beldiceanu, *Actes.*, c. II, s. 218-221.

57 Örneğin I. ciltte yer alan 6. sıradaki Darphane Kanunnâmesi'nin 5. maddesinde olması gereken "Kainen men kane" ifadesi Türkçeleştirilmiş metinde yoktur.

58 Akgündüz'ün yayımladığı I. ciltte 35. sırada yer alan "Serebrniçe ve Rudnik Madenleri Yasaknamesi"nin orijinal metninde bulunan "Resas" kelimesini Anhegger ve İnalçık "Sas" şeklinde yazmışlardır. Akgündüz de, oradan aynen aldığı için bu yazım biçimini tekrarlamıştır. 69. sırada "Mihaliç Kanunnâmesi"nin asıl metnindeki bazı kelimeler (mesela 3. maddedeki "çıkka" kelimesi, 4. maddedeki "kaçkun" kelimesi, 5. maddedeki "bir" kelimesi) metinde olduğundan farklı şekilde yazıldığı halde bunun sebebi izah edilmemiştir. Kaldı ki bu kelimeler Anhegger ve İnalçık'taki haliyle alınmış olup buna dair bir açıklama da yapılmamıştır. Bkz.: c. I, s. 615-616.

Galata Gümrüğü Kanunnâmesi”nin Türkçe metni, aynen Anhegger ve İnalçık’tan alınmıştır. Anhegger ve İnalçık, bu metni Türkçeleştirirken bazı yerlerde metindekinden farklı ifadelerle yer vermiş ve bunu dipnotta göstermişlerdir. Örneğin bu kanunnâmenin Osmanlıca aslında var olan “müslimandan gayrı” ifadesini, Anhegger ve İnalçık “müslimandan” şeklinde düzelterek ifade etmiş, Akgündüz de bu düzeltilmiş metni aynen eserine koymuş, fakat Osmanlıca metinle Türkçeleştirilmiş metin arasındaki bu farka hiçbir şekilde temas etmemiştir.⁵⁹ Birinci ciltte 19. sırada yer alan kanunnâmenin sekizinci bendi için de benzer bir durum söz konusudur.⁶⁰ Birinci ciltte 24. sırada yer alan “İstanbul İbrişim Yasaknamesi”nin Türkçe metni de Anhegger ve İnalçık’tan aynen alınmış olup onların yanlışlıkla “gizlemeyle” şeklinde yazdığı ifadeyi Akgündüz de aynen almıştır; halbuki bu ifade asıl metinde “gizlemeye” şeklindedir.

Eserde çok sayıda okuma hatasına rastlanmaktadır.⁶¹ Ayrıca asıl metinde olmayan kelimelerin metne eklendiği veya çıkarıldığı⁶² ve bazen de asıl metin-

59 Bkz.: c. I, s. 413.

60 Bu sekizinci bendde yer alan ifadelerde takdim-tehir görülmekte, asıl metinde daha önce geçmekte olan ifadelerle yer verilmediği gibi eksik kısım da tahmini şekilde -yine Anhegger ve İnalçık örnek alınarak- tamamlanmaktadır. Asıl metinde “Her fuçidan altmışyedi akçe gümrük alına ve limon resmin dahi on akçe gümrük alına her fuçidan eğer Menoş sucisi eğer gayrı suci olsun ve yerli sucisinden dahi” ifadesi Akgündüz’de “Her fuçiden altmış yedi akçe gümrük alına. Her fuçiden eğer Menoşa sucisi eğer gayrı suci olsun ve yerli sucisinden dahi a[det üzere on iki akçe liman resmi] alına” şeklinde olup ifadenin neden bu şekle sokulduğuna dair hiçbir izah verilmemektedir.

61 Örneğin I. ciltte 29. sıradaki “İstanbul Haslar Kanunnâmesi”nde 2. maddesindeki “kendi hasıllarından kileden bir kile” ifadesinin Osmanlıca metindeki aslı “kendi hisselerinden kırk kileden bir kile” şeklindedir. Daha önce metinde geçen “hasıllarından” kelimesi ile benzerlik kurarak yukarıda belirttiğimiz Osmanlıca metinde “hisselerinden” şeklinde geçen kelimeyi “hasılları” olarak değiştirmek doğru olmasa gerekir. Ayrıca aynı kanunnâmenin 23. maddesinde “koz ağacı” olarak çevrilen ifadenin Osmanlıca aslında “ağaç” kelimesi yoktur. Bkz.: c. I, s. 469-472. I. ciltte 37. sırada “Kastoria Koyun Adeti Yasaknamesi”nde Akgündüz ilk satırdaki “refii” kelimesini Türkçeleştirdiği metne almamış, orijinal metnin son satırındaki “tahkik” kelimesini de “tahrık” şeklinde okumuştur. Ayrıca II. ciltte 1. sırada yer alan kanunnâmenin 161. maddesinde geçen “gaybet-i münkatı’a” tabiri bununla ilgili dipnotta “gybet-i munkat’a” şeklinde yazılmıştır. Bkz.: c. II, s. 64. II. ciltte 2. sırada yer alan kanunnâmede 5. maddede “2000” olması gereken yer “200” olarak yazılmıştır. Bkz.: c. II, s. 112. II. ciltte 18. sırada yer alan “Hüdavendigâr Livası Kanunnâmesi”nde Akgündüz’ün 26. maddede “yedi” olarak okuduğu ve yazdığı ifade asıl metinde “on yedi” olarak gözükmektedir. Bkz.: c. II, s. 183.

62 Mesela I. cilt 25. sırada yer alan kanunnâmede asıl metinde olmayan “buyurdum ki” kelimesi zaidir. Bazen de kelimelerin çıkarıldığı görülür. Mesela 72. sırada yer alan “Tavşanlı Tuzı Yasağı Hükmi Sureti”nde 4. maddede asıl metinde yer alan “gereği gibi” ifadesindeki “gibi” kelimesine Akgündüz yer vermiyor. Bkz.: c. I, s. 626. II. ciltte 13. sırada yer alan “Ayдын Sancağı Kanunnâmesi”nin baş tarafında yer alması gereken ve Osmanlıca metinde mevcut olan “Reayadan Alınan Rüşum Beyanındadır” ifadesindeki “alınan” ibaresi Türkçe metne konulmamıştır. Bkz.: c. II, s. 154. III. ciltte 39. sırada mevcut “Karaman Eyaleti Kanunnâmesi”nin 1. maddesinden önce yer alan “bunlardır ki zikrolunur” ifadesinde olması gereken “mufassalan” ifadesi atlanmıştır. Bkz.: c. III, s. 308.

deki kelimenin değiştirildiği,⁶³ bazen de takdim tehir yapıldığı⁶⁴ görülmektedir. Başka bir problem, yazarın okumaya esas aldığı nüshalar ile orijinal metin olarak koyduğu nüshaların farklı oluşudur. Örneğin I. ciltte 28. sırada bulunan “İstanbul Hasları Kanunnâmesi”ne ait altı farklı nüshadan bahsedip, bunların yalnızca ilk dördünü okumaya esas aldığını, fakat Osmanlıca orijinal metin olarak beşinci nüshayı –ki, bu nüsha daha önce Anhegger ve İnalçık tarafından yayımlanmıştır- kitabına koyduğunu ifade etmektedir. Buraya kadar bir problem yokmuş gibi görünse de, yazar bu kanunnâmeye ait dipnotta, “lâ zâle nafizen ila yevmi yüb’asûn” lafzının yalnızca beşinci nüshada –yani, okumaya esas almadığı nüshada- olduğunu ifade edip, bunu metne koyarak bir çelişkiyi ortaya koymaktadır. Eğer yazarın okumaya esas aldığı metinle orijinalini koyduğu metindeki eksiklikleri tamamlama amacı varsa, orijinal metinde olup okumaya esas aldığı nüshalarda olmayan ifadeleri –mesela, orijinal metinde birinci maddedeki mevcut ifadeleri- de metne eklemesi gerekirdi.⁶⁵

63 Mesela I. ciltte bulunan “Galata Zimmilerine Verilen Ahidnâme”de yer alan “ve dragomanları” ifadesi nedense “ve tercümanları” şeklinde yazılmış, fakat neden böyle olduğuna dair hiçbir izah yapılmamıştır. Bkz.: c. I, s. 477. Bir başka örnekte, I. ciltte 41. sırada yer alan “Sidrekapı Kanunnâmesi”nde 2. maddedeki “harc” kelimesi “çarh” diye yazılmıştır. Anhegger ve İnalçık da bu kelimeyi “çarh” şeklinde yazmışlar, ama sebebini açıklamışlardır. Akgündüz ise bu konuda hiçbir izahta bulunmamaktadır. Bkz.: c. I, s. 524-525. Aynı şekilde I. ciltte 48. sırada yer alan “Kratova Madeni ve Gümüş Yasağı Hükümü Sureti”nde yer alan “harçları” kelimesini “çarhları” şeklinde Türkçeleştirmekle birlikte hiçbir izah yapılmamıştır. Halbuki Anhegger ve İnalçık’ın kitabında bu konuda izah vardır. Bu da Akgündüz’ün söz konusu kanunnâmelere ilişkin Türkçe metinleri adı geçen yazarlara ait eserden aldığını göstermektedir. Bkz.: c. I, s. 549-550. II. ciltte 16. sıradaki kanunnâmenin 6. maddesindeki “öyleki” ifadesi “şöyleki” şeklinde olmalıdır. Bkz.: c. II, s. 176. Yine II. ciltte 30. sıradaki kanunnâmenin 2. maddesinde “aldıklarından” olması gereken kelime Akgündüz’ün eserinde “alındıklarından” şeklinde yazılmış ayrıca bu kanunnâmeye 11. madde diye bir madde eklenmiştir. Halbuki bu madde asıl kanunnâmede mevcut olmayıp daha sonraki sayfalarda yer alan bir hüküm bu kanunnâmeye ayrı bir madde olarak eklenmiştir. Bkz.: c. II, s. 270. II. ciltte 33. sırada yer alan (Akgündüz’ün koyduğu bu sıra numarası da yanlış verilmiş olup aslında 34 olması gerekirdi, çünkü kitapta 32 numara, peşpeşe gelen iki kanunnâmeye birden verilince sıra numarası kaymıştır) ve Akgündüz’ün Barkan’dan istifade ettiğini söylediği “İstanbul Haslarına Ait Kanunnâme”de Barkan 4. maddenin sonundaki kelimeyi “üleşi-le” diye, Akgündüz ise “ulaşıla” diye okumuş olup Akgündüz buna ilişkin hiçbir izah yapmamaktadır. Bkz.: c. II, s. 308. En azından bu farka işaret edilmesi yerinde olurdu.

64 Mesela I. ciltte 33. sıradaki “Gelibolu Bazarı Kanunnâmesi”nde 10. maddedeki “hırsızdır ve suçludur” ifadesi “suçludur ve hırsızdır” şeklinde yazılmıştır.

65 I. ciltte 43. ve 44. sırada yer alan “Serez Sancağı Kanunnâmeleri”nde ilk sırada gelen kanunnâmede olması gereken “rafii tevkii refii” ifadesindeki “refii” kelimesine yer verilmemiş ve bu kanunnâmenin aslında var olan 10 numaralı maddesinin Türkçesine de burada yer verilmemiştir. Kanunnâmenin aslında olmayan ifadeler Türkçe metne sokulmuştur. Mesela “lâ zâle nafizen” ifadesi Osmanlıca metinde yokken Türkçesinde yer almaktadır ki bu da Türkçe metnin Anhegger ve İnalçık’tan alındığını gösterir. Bkz.: c. I, s. 533-535. Benzer şekilde 70. sırada yer verdiği “Yasaknâme-i Milh ve Kürek” kanunnâmesine ait orijinal metni Topkapı nüshasından aldığı ifade etmekle beraber, Türkçe metinde bu nüshada olmayan ama Anhegger ve İnalçık’ta olan ifadelere yer vermektedir ki, bu da Türkçe metni bu yazarların eserinden aldığını göstermektedir. Kaldı ki esas aldığı nüshanın orijinalinin başlı- 2

Akgündüz'ün eserinde rastladığımız ve kanaatimizce olmaması gereken bir durum ise, herhangi bir bölgeye ait tek tek hükümlerin yazar tarafından bir araya getirilerek tek bir kanunnâme imiş gibi maddeleştirilmiş olmasıdır.⁶⁶ Bu metodun olayları değerlendirmede elverişli olup olmadığı tartışmalıdır. Çünkü bu hükümlerin aynı tarihte çıkıp çıkmadığı, farklı tarihlerde çıkarılan hükümlerin ise bir değişiklik getirip getirmediği gibi hususları tahlil etmeden, sadece bir araya getirip yayımlamak yanıltıcı olabilir. Hakeza, eserde başka kaynaklara yapılan atıflarda bazı maddî hatalara rastlanmaktadır.⁶⁷ Yazar tarafından mukayese yapılacağı söylenen yerlerde ise herhangi bir mukayeseye rastlanmamaktadır.⁶⁸

Öte yandan bu eserde yer verilen bazı belgelerin, kanunnâmeler arasında yayımlanmasının isabet derecesi de tartışılır. Örneğin III. ciltte yer verilen “Osmanlı Devletinin Şark Meselesinde Takip Ettiği Metot ve Alınması Gerekli Dersler”⁶⁹ başlıklı açıklamanın kanunnâme neşrindeki yeri, eserin IV. cildinde yazının yer verdiği maruzât, siyasetnâme ve risaleler içerisinde hepsinin kanunnâme ile ilgisi varmış gibi davranılması, Akgündüz'ün eserinde rastlanan temel problemlerden birisidir. Bu tür eserlerin kanunnâmeler arasında neşrinin yerinde olup olmadığı meselesinde, özellikle bunların içeriğine bakmak gerekir. Mesela bu ciltte yer alan Dede Cöngi Efendi'nin *Siyaseti Şer'iyeye*⁷⁰ adlı eserinin tercümesinin neşri hiçbir biçimde kanunnâme kategorisinde sayılamaz.

Ayrıca yazarın eserinde bazı kanunnâmelere ilişkin olarak yer verdiği hukukî tahliller (mesela II. ciltte yer alan 8 numaralı kanunnâmeye ilişkin yorumlar ile, yine II. ciltte 19. sırada yer alan “Bursa İhtisab Kanunnâmesi” ve 20. sırada

ğında var olan “nişanı hümayun yazılır” ifadesindeki “hümayunu” kelimesine yer vermediği gibi esas aldığı orijinal metnin son cümlesinde olmayan “itikad” kelimesine de Türkçe metinde yer vermektedir. Bkz.: c. I, s. 620.

66 Örneğin c. I, s. 528-529. Semendire Livası ile ilgili hükümler ve ayrıca ikinci ciltte 15. sırada yer alan ve “908 Tarihli Bolu Yaya ve Müsellemleri Kanunu” başlığı altında Tapu Tahrir Defterinin farklı sayfalarında yer alan hükümler tek bir başlık altında toplanmıştır. Bu metot isabetli bir uygulama sayılmaz. Çünkü bu başlık altında yer verilen maddelerin bazıları 908, bazıları ise 922 tarihlidir. Bunları tek bir kanunmuş gibi düşünmek yanıltıcı olabilir. Bkz.: c. II, s. 172-173. Yine 2. ciltte 17. sırada benzer şekilde farklı sayfalardaki hükümler tek bir kanun gibi yazılmıştır. Bkz.: c. II, s. 178. III. ciltte s. 157-163'de yer alan “Biga Sancağı Kanunnâmesi”nde farklı sayfalardaki hükümler tek bir yerde toplanmıştır.

67 I. ciltte 62. sıradaki “Sabunhâne Kanunnâmesi” için Anhegger ve İnalıcık'ın kitabına atıf yapılmış ama sayfası yanlış gösterilmiştir. Anhegger ve İnalıcık'a yapılan atıfta sahife 79 değil 69 şeklinde olması gerekir. Bkz.: c. I, s. 590. II. ciltte de 32 no'lu kanunnâmede Anhegger ve İnalıcık'a atıf yapılırken bunun dipnotta gösterilmiş olan kanun numarası 58 değil 56 olmalıdır.

68 Bkz.: c. V, s. 73'de “Aydın Sancağı Kanunnâmeleri”nin nüshalarının mukayese edileceği ifade edilmiş ama herhangi bir mukayeseye yer verilmemiştir.

69 Bkz.: c. III, s. 199-215.

70 Bkz.: c. IV, s. 122 vd.; Siyasetnameler hakkında geniş açıklamalar için bkz.: Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyasetnameleri*, İstanbul: MEB Yay., 2001.

yer alan “İçki Yasaknamesi”ne ilişkin hukukî tahliller) teknik hukuk tahlili olmaktan ziyade savunma amaçlı ifadelerdir.⁷¹ Yazar, başka müelliflerin tahlillerinin yetersizliğinden söz ederken,⁷² kendisi de hukukî tahlil itibarıyla fazla bir şey söylememektedir. Özellikle III. ciltten sonra hukukî tahlillerin yok denecek ölçüde azaldığı görülür.

Gökçe tarafından ele alınıp neşredilen bir kanunnâme, Manisa İl Halk Kütüphanesi Eski Eserler Bölümü’nde 4655 numarada kayıtlı kanunnâme suretidir.⁷³ Kanunnâmenin tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak tahminen Kanunî Sultan Süleyman devrine ait olduğu ifade edilmektedir. Anadolu vilayeti kadıliklarına gönderildiği metninden anlaşılan kanunnâme, çeşitli cezaî hükümler ile vergilere ilişkin düzenlemeleri içermektedir. Barkan ve İnalçık’ın kanunnâmeler hakkındaki geniş açıklamalarının uzunca tekrarından ibaret bir girişten sonra, Zeki Arıkan’ın “Bir Kanunnâme Sureti” adlı makalesinde yer verdiği kanunnâme ile mukayeseli olarak bazı izahlarda bulunmaktadır. Makalenin sonunda kanunnâmenin birkaç sayfasından örnekler vardır. Açıkça ifade etmek gerekirse, burada kullanılan usulün de çok faydalı olduğu söylenemez. Çünkü yapılan açıklamalar net olmaktan ziyade tahminlere dayalı olması itibarıyla okuyucuya ikna edici bir bilgi sunmamaktadır.

Literatürde değişik kişilerce en çok yayımlanan kanunnâmelerden birisi, Budin Kanunnâmesi’dir. Sadık Albayrak tarafından *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi* adı ile yayımlanan eser de bunlardan birisidir. Kitap Ömer Lütfi Barkan’a ait bir paragraflık bir alıntı ile başlamaktadır. Bu paragrafta Osmanlı İmparatorluğu’nun teşkilatı ile ilgili çarpıcı bir açıklamaya yer verilmiştir. Önsöz’de ise Osmanlı toprak sistemi ve kanunnâmeler hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Özellikle Şeyhülislam Ebussuûd Efendi’nin bu alandaki faaliyetlerine işaret edilmektedir. Bu metnin daha önce *Milli Tetebbular Mecmuası*nda [MTM] Osmanlıca olarak yayımlandığını ifade eden yazar, kendisinin farklı bir nüshayı yayımladığını ve *Milli Tetebbular Mecmuası*’ndaki nüshada kendi yayınladığı kanuna göre eksiklikler bulunduğunu ifade etmektedir. Her iki kanunnâmenin tarihleri farklıdır. *MTM*’deki kanunnâmenin tarihinin 1232/1816 olduğunu, kendi yayınladığı metnin tarihinin ise Muharrem 1084 [m. 1673] olduğunu, ancak Osmanlıca metnin başka bir yerinde ise evâil-i Rebiülevvel 59 tarihi bulunduğunu söyleyen yazar, buradaki 59 tarihini 1159 olarak yorumlamaktadır. Halbuki Osmanlı yazım usulü dikkate alınırsa, bunun 1159 değil 1259 olarak kabulü daha doğru olurdu. Bu da yazarın yayım-

71 Bkz.: c. II, s. 188 vd. ve s. 230 vd.

72 Bkz.: c. III, s. 86’da ilk satırda Hüseyin Özdeğer’in yayımladığı kanunnâme için geniş bir tahlil yapmadığını ifade eden Akgündüz’ün eserinde de “Hukukî Tahlil” başlığı altında verilen açıklamalarda benzer durumlara rastlanmaktadır

73 Turan Gökçe, “Osmanlı Kanunnâmeleri ve Bir Kanunnâme Sureti Hakkında”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1990, sy. 5.

ladığı nüshanın daha geç tarihlerde istinsah edildiğini gösterir. Burada neşredilen kanunnâme, müellifin ifadesine göre, İstanbul Müftülüğü'ndeki mahzende tesadüfen bulunmuştur. Yazar, bu önsözde, arazi konusunda Türkiye'de yayımlanmış eserler hakkında bazı değer hükümleri vermekte ve kitapta arazi kanunnâmesi üzerine Osmanlı döneminde yazılmış eserlerden toprak sistemine ilişkin taksimatı kitaba koyduğunu ifade etmektedir. Kitabın sonuna bir lügatçe ve bibliyografya konulmuştur. Yazar kanunnâmenin neşrinde metot olarak önce Osmanlı toprak sistemine ilişkin açıklamalara, ardından Osmanlıca metne ait bazı sayfaların fotoğraflarına yer vermektedir. *Budin Arazi Kanunnâmesi*'nin bugünkü harflere çevrilmiş kısmında yazar, metnin dip kısmında yazılı olan fetvaların, kanunnâmenin yanlarına konulmuş açıklama mahiyetindeki şerhler ve ilaveler olduğunu söylemektedir. Kendi yayımladığı metni *MTM* ile karşılaştıran yazar, farklılıkları dipnotlarda (*) işareti ile göstermektedir.

Türkiye'de kanunnâme neşri konusunda ilk akla gelen isimlerden birisi de Hadiye Tuncer'dir. Yukarıda yer verdiğimiz Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi dışında Tuncer tarafından neşredilmiş bir çok kanunnâme daha vardır. Bunlardan birisi *Padişahlar Kanunnâmesi* adıyla yayımlanmış olan eserdir. Kitabın el yazması aslı Konya Koyunoğlu Müzesi'nde mevcuttur. Önsöz'de yazarın belirttiğine göre, bu Padişahlar Kanunnâmesi, Esseyid Ahmet Efendi isimli kişi tarafından kaleme alınmıştır. Bu kanunnâme, Osman Gazi ve Murad Hüdavendigar'dan başlayarak III. Mustafa zamanına kadar olan tüm arazi kanunlarını ve bazı cezaî kanunları kapsamaktadır. Tuncer, eserinde Padişahlar Kanunnâmesinin sadeleştirilmiş ve bugünkü harflere aktarılmış şekline yer vermekte, ardından kanunnâmenin Osmanlıca metni yer almaktadır. Orijinal metnin bazı yerleri silik ve mürekkep lekeleri ile dolu olup bu yerlerin yazar tarafından nasıl okunduğunu tetkik etmek gerekir. Kitapta bu konuda herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Ayrıca eserde kanunnâmeye ilişkin herhangi bir izah veya yorumu da yer verilmemiştir.

Tuncer'in diğer bir eseri *Kanunnâme-i Âl-i Osman: Osmanlı Devleti Arazi Kanunları* adıyla neşredilmiştir. Defter-i Hakanî Emîni Aynî Ali Efendi tarafından 1018/1602 tarihinde yazılan asıl nüsha esas alınarak neşredilen kanunnâme, yazarın belirttiğine göre Viyana Milli Kütüphanesinde K. K. Hofbibliothek'de 1812 numarada kayıtlı Kaizer Arşivleri arasında bulunmaktadır. Yazar, Tarım Bakanlığı vasıtası ile Viyana arşivindeki bu kitabın mikro fotokopisini getirterek kitabın bütününu konuşma dilimize çevirmiştir. Aynî Ali Efendi, bu eserine *Kavanin-i Âl-i Osman Der Hülasa-i Mezamin-i Divan* adını vermiştir. Eserin aslı 90 sayfadan ibarettir. Aynî Ali efendi, eserinde, Osmanlı eyaletlerinde mevcut bütün toprak taksimatını kanunî şekilleriyle belirtmiş, hak sahiplerini yazmış, onlar hakkında şerhler vererek kanunları da bütün vüzuyla açıklamıştır. Tuncer, kitabına ayrıca Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü kuyûd-i kadîme mütemeyyizliğinde 2143-2231 numarada kayıtlı ve yine Aynî Ali

Efendi'ye ait olan *Kitab-ı Teşrifat* başlığını taşıyan 40 sayfalık el yazması bir risaleyi de eklemiştir. Yazara göre, *Kitab-ı Teşrifat*, h. 1126 senesinde adını belirtmeyen bir kimse tarafından aslından özetlenerek kaleme alınmıştır. Eserin "İçindekiler" kısmının hemen ardından "İstifade Edilen Kaynaklar" başlığı altında bir listeye yer verilmekte, bu kısmı takip eden "Sözlük" başlığını taşıyan bölümde de bazı kelimelerin anlamları verilmektedir. Daha sonra, kitabın asıl konusunu oluşturan yukarıda adları belirtilen metinlere yer verilmiş ve en sonunda ise asıl nüshaya ait birkaç yapraktan örnekler konulmuştur. Heath W. Lowry bu kitabın çok dikkatli kullanılması gerektiğini, çünkü tahrir defterlerinde bulunan kanunnâmelerin kısmî ve genellikle doğru olmayan bir çevirisini içerdiğini söylemektedir.⁷⁴

Tuncere ait bir başka kanunnâme neşri, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Kanunları* adını taşımaktadır. Osman Gazi'den III. Ahmet zamanına kadar [m. 1299-1730] olan kanunları kapsadığı ifade edilen kitapta yer alan kanunnâmelerden ilk ikisi, Dresden Milli Kütüphanesi'nden tedarik edilmiştir. Yazar, bu kanunnâmelerin farklı iki kişi tarafından kaleme alındığını ve daha da ilginç, kanunnâmelerin hangi vezir, hangi sadrazam zamanında ve hangi paşanın teklifi ile çıkarıldığının metin içerisinde yer almakta olduğunu ve kendisinin bunları Türkçeleştirerek yayımladığını ifade etmektedir. Yazar, bu eserinde de her zamanki metodunu kullanarak bugünkü harflere aktarılmış metinlerin ardından, kitabın sonunda "İstifade Edilen Kitaplar" başlığı ile kısa bir bibliyografyaya yer vermektedir. Bunların ardından da kanunnâmelerden örnekler başlığı ile asıl nüshadan birkaç örnek sunulmaktadır. Bunların dışında kanunnâmelere ait bir mukayese veya tahlile rastlanılmamaktadır. Gökçe bir makalesinde, Hadiye Tuncer'in yayın metodunun ilmî olmayıp, sadece gelişigüzel sadeleştirmeden ibaret kaldığını ifade etmektedir.⁷⁵

Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları adıyla yine Tuncer tarafından neşredilen bir diğer eserde, yazamı belli olmayan 952/1536 tarihli bir kanunnâmenin neşri yapılmıştır. Kitap içindekiler kısmı ile başlamakta ve daha sonra gelen önsözde, yazmanın Sultan Osman ve Orhan devirlerine kadar geriye gittiğini ifade edilmektedir. Önsözü kaleme alan Kemal Fikret Arık, kanunnâmenin hukuk tarihi bakımından önemine işaret etmektedir. Tuncer, kitabın Osmanlı kanunnâmelerinin tamamını içine topladığını ve tarih olarak da Aynî Ali Efendinin Osmanlı kanunnâmelerinden daha eski olduğunu söylemektedir. Eseri konuşma diline çeviren Tuncer, kitabın aslının Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi Anderson El Yazması Kitaplar bölümünde Dd.11.20 numara ile kayıtlı olduğunu kaydetmektedir. Tek cilt haline getirilmiş beş ayrı kitabın bir araya

74 Heath W. Lowry, "The Ottoman Liva Kanunnâmes Contained in the Defter-i Hakânî", s. 47, 10 no'lu dipnot.

75 Turan Gökçe, "Osmanlı Kanunnâmeleri ve Bir Kanunnâme Sureti Hakkında", s. 221, 116 no'lu dipnot.

toplanması ile meydana gelmiş olan yazmanın tümü 304 sayfadır. Yine yazarın verdiği bilgiye göre, beş kitap değişik kişilerce ve siyakat hattı ile yazılmış olmakla birlikte, yazarlar kendi isimlerini kaydetmemişlerdir. İlk kitabın baş sayfaları kopmuş ve yıpranmış olduğundan başka bir kâğıda ters yapıştirilerek ciltlenmiştir. Tuncer, zamanının kıt oluşu ve mesleki bakımdan ilginç bulmadığı için üçüncü ve dördüncü kitapları sadece konu başlıkları ile eserine aldığını da belirtmiştir. Kendine has metodunu bu eserde de kullanan yazar “Sözlük” başlığı ile bir kısma, daha sonra da “İstifade Edilen Kitaplar” başlığı ile tek sayfalık bir bibliyografyaya yer vermiştir. Bu kısmı, “Almanca Özet” başlıklı bir kısım takip etmekte ve onun ardından da, asıl metin bugünkü harflerle verilmektedir. Daha sonra da kitabın önemli bazı sayfalarının fotokopi örneklerine yer verilmektedir. Bu eserde de Tuncer’in kanunnâmenin içeriğine ilişkin herhangi bir yorumu veya mukayesesi yer almamaktadır.

Tuncer tarafından neşredilen bir diğer kanunnâme ise, Kanunî Sultan Süleyman dönemine ait olan bir kanunnâmedir. *Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Aid Kanunnâme* adıyla neşredilen kitabın dış kapağında 1989, iç kapağında ise 1988 tarihi konulmuştur. “Köstendili Ahmed ve Hatibzade Mustafa Efendinin Talebesi Enisi” unvanıyla yazılmış nüshanın 1673-1679 [h. 1084-1090] yılları arasını kapsadığı görülmektedir. Tuncer, kanunnâmeyi 1966 yılında Konya’daki İzzet Koyunoğlu müzesinde bulduğunu ifade etmektedir. Kanunnâme el yazması aslında 90 sayfa olup Kanunî Sultan Süleyman’ın Budin’i fethi üzerine kaleme alınmıştır. Önsöz’ün ardından “Kanunnâmenin Konuları” başlığı altında kanunnâmenin içerisinde yer alan konulara yer verilmiş, kanunnâmenin bugünkü konuşma diline aktarılmış metninin ardından da, kitabın -bugünkü harflerle- aslına, ardından Osmanlıca nüshanın fotokopilerine yer verilmektedir. Klasik yöntemini bu eserde de devam ettiren Tuncer, bunun dışında herhangi bir değerlendirmeye yer vermemektedir.

Bugüne kadar neşredilen kanunnâmeler içerisinde alışılmışın dışında bir neşir usulü ile yayımlanmış olan bir kanunnâme, Midhat Sertoğlu tarafından neşredilen *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*’dir. Kanunnâme, 1653 tarihini taşımakta olup Osmanlı Devleti’nin toprak tasarruf sistemini ve onun dayandığı hukukî ve malî esasları bütün ayrıntılarıyla izah eden mükemmel bir eserdir. Bu eser, Ayn Ali Efendinin *Kavânîn-i Âl-i Osman Der Hülasa-i Mezamîn-i Defter-i Dîvan* adlı meşhur eserinden 44 yıl sonra kaleme alınmıştır. Yazar bu şerhi yaparken, kanunnâmenin Saray-Bosna Mahalli Müzesi’nde bulunan ve daha önce Hamid Hacıbeğîç tarafından neşredilen nüshanın orijinal metnini esas almıştır. Kanunnâmenin başka yazarlarca neşredilmiş nüshalarına da atıfta bulunan yazar, Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan ve İlhan Şahin tarafından metin olarak neşredilen nüshanın Saray-Bosna nüshasına göre son tarafından 19 varak eksik olduğunu ifade etmektedir. Kanunnâmenin -Saray-Bosna nüshasıyla metin olarak tamamen aynı olan- diğer bir nüshası, Süleymani-

ye (Antalya Tekelioğlu) Kütüphanesi'ndedir. Yazar bu neşri yaparken diğer nüshalarla mukayese yapmış ve kitabın sonuna orijinalinin 58 sayfalık fotokopisini koymuştur. Yazar, istinsah hata veya noksanı olduğu açıkça anlaşılan yerlerde doğru olması gereken şekli parantez içinde göstermiştir. Yazara göre bu kanunnâme Sofyalı Ali Çavuş'un kendi derlemesi değil, başkasına ait bir nüshadan istinsah ettiği bir kanunnâmedir.

Sertoğlu'nun bu neşrini literatürdeki diğer neşirlere göre farklı kılan hususlardan birisi, yazarın, kanunnâmenin neşrinde önce kanunnâmeye ait orijinal bir paragraf verip altında bunun geniş izahını yapması ve bu açıklamalarda kanunnâmede geçen bilgileri diğer kaynak ve konu hakkında yazılmış kitaplardaki bilgilerle karşılaştırmasıdır. Kitapta bazı açıklamalarda yanlışlıklar görülmektedir. Örneğin kamerî aylar taksimatında Receb, Şaban Ramazan aylarının toplu ifadesi "Reşen" olarak gösterilmesi gerekirken "Beşer" şeklinde yazılmıştır.⁷⁶ Kitapta kanunnâmenin açıklamalı izahından sonra "İndeks" kısmı yer almaktadır. Bunun ardından da Osmanlıca orijinal kısma yer verilmiştir.

I. Selim Kanunnâmesi

I. Selim Kanunnâmesini ayrı bir başlık altında ele almamızın sebebi; bu kanunnâmenin hem literatürde değişik kişiler tarafından neşredilmiş olması, hem de bir çok tartışmaya konu olması sebebiyledir. Kanunnâmeyi ilk defa kimin bulduğu ve yayınladığı tartışılmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı yazarlar tarafından, bu kanunnâmenin I. Selim değil, Kanunî dönemine ait olduğu şeklinde iddialar da bulunmaktadır. Bu nedenle, öncelikle I. Selim kanunnâmesi üzerine yapılan yayınlara yer verilerek bu tartışmalar ele alınacaktır.

I. Selim Kanunnâmesine ilişkin bilinen ilk neşriyat, Tveritinova tarafından yapılmıştır. Ancak kanunnâmeyi gün yüzüne çıkaranın kim olduğu hususunda literatürde farklı ifadelerle rastlanmaktadır. A. Akgündüz, Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesinden ilk defa Tveritinova'nın haberdar olduğunu söylese⁷⁷ de, bunun doğru olmadığı Hadiye Tuncer'in ifadelerinden anlaşılmaktadır. Tuncer, bu eseri 1967 yılında Leningrad Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulmuştur. Nitekim Tuncer kanunnâmeyi ilk bulanın kendisi olduğunu ve Anna Tveritinova'nın bu hususu, 1970 yılında, Türk Tarih Kongresi'nde dile getirdiğini ve Türkkaya Ataöv'ün de kanunnâmenin asıl nüshalarını kendisinden alarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bastırıldığını ifade etmektedir.⁷⁸

76 Mithat Sertoğlu, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 1992, s. 8.

77 Bkz.: Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. III, s. 85.

78 Hadiye Tuncer, *Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi*, Ankara: Tarım Orman ve Köyşleri Bakanlığı Yay., 1987. Ayrıca bkz.: Türkkaya Ataöv, *Sbfd*, c. XXIV, sy. 4.

Tveritinovaların I. Selim Kanunnâmesine ilişkin olarak yayımladığı kitap Moskova'da SSCB Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü tarafından *КНИГА ЗКОНОВ СУЛТАНА СЕЛИМА I* adıyla bastırılmıştır. Yazar, Rusça kitabın içerisine Türkçe metni de koymuştur. Eserde "Sultan I. Selim'in Kanunnâmesi ve Osmanlı Kanunnâmeleri Arasındaki Yeri" başlıklı Türkçe bir metne de yer verilmektedir. Asıl Osmanlıca metnin de yer aldığı eserde, bir de Osmanlıca-Rusça kavram indeksi yer almaktadır. Eserde I. Selim Kanunnâmesine ilişkin genel izahlarda bulunmakta olup herhangi bir mukayeseli neşriyat sözkonusu değildir. Zaten neşredilen ilk nüsha olması ve o dönemde başka nüshalarının henüz ortaya çıkmamış olması hasebiyle bu mümkün de değildir. İnalçık, Tveritinovaların bu eserinde verdiği bazı bilgilerin yanlış olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹ Pulaha ve Yücel de, Tveritinovaların verdiği transkripsiyonun hatalı olduğunu iddia etmektedirler. Bu nedenle Tveritinovalar'a ait bu eserin de dikkatli kullanılması gerekmektedir.

Tveritinovaların yayımladığı bu nüsha bilahare, metni ilk bulduğunu söyleyen Hadiye Tuncer tarafından da neşredilmiştir. Tuncer'in verdiği bilgilere göre, Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi Hicri 971 tarihli olup, Leningrad Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshadır. Eserin "Takdim" kısmında ifade edildiğine göre, eser Yavuz Sultan Selim'e ait olan esas kanunnâmeden lâlettayin biri tarafından kopya edilmiş noksan bir metindir. Kopya edenin ismi belli değildir. Yazar, daha önce de ifade ettiğimiz gibi kanunnâmeyi ilk bulanın kendisi olduğunu ve Anna Tveritinovaların bu hususu, 1970 yılında, Türk Tarih Kongresi'nde dile getirdiğini ve Türkkaya Ataöv'ün de kanunnâmenin asıl nüshalarını kendisinden alarak Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde bastırıldığını, ancak Ataöv'ün kanunnâmeyi aktarırken bazı hatalara düştüğünü ifade etmektedir. Tuncer, kanunnâme yazarının her sayfada çıkıntılar yaparak kendi fikirlerini kanun dışı olarak eklediğini, Ataöv'ün ise bunları başka birisi tarafından yazılmış değerlendirmeler olarak takdim ettiğini söylemektedir. Tuncer, kitabın son sayfalarının ise Ataöv'ün söylediği gibi bir vakfiyenâme değil, gelmiş geçmiş ve gelecek padişahlar için yazılmış bir dua olduğunu, manzum değil nesir olduğunu ifade etmektedir. Tuncer'in eserinde, kanunnâmenin bugünkü konuşma diline aktarılmış hali ve bunun ardından da kitabın bugünkü harflerle aslına yer verilmekte, daha sonra da kanunnâmenin Osmanlıca varaklarına ait örnekler sunulmaktadır.

I. Selim Kanunnâmesi, bir de Pulaha ve Yücel tarafından neşredilmiştir. Aynı yazarlarca değişik tarihlerde neşredilen iki ayrı baskıda bazı farklılıklar görülmektedir. İkinci baskının biraz daha genişletilerek, I. Selim Kanunnâmesinin farklı bir nüshasının da eklenmesi ile yayımlandığı müşahede edilmektedir. 1988 yılında yapılan ilk baskıda, yazarlar Osmanlı kanunnâmelerinin muh-

⁷⁹ Halil İnalçık, "Suleiman The Lawgiver...", s. 138.

tevaları itibarıyla yeterince incelenmediğini söylemekte ve kanunnâmelerin yayımlanmaya başlanmasıyla ilgili bilgiler vermektedirler. Fatih'in kanunnâmelerinden birinin M. Arif tarafından yayımlandığı, bir başkasının daha sonra transkripsiyon olarak Ö. L. Barkan tarafından yeniden basıldığı ve orijinal metin ve Almanca çevirisi ile birlikte Kraelitz tarafından yayımlandığı, I. Selim Kanunnâmesinin fotokopi ve Rusça çevirisi olarak Tveritinova tarafından neşredildiği, Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarına ait kanunnâmenin orijinal metin olarak M. Arif ve tenkitli inceleme notlarıyla birlikte Sırp-Hırvatça çevirisinin de H. Hadzibegic tarafından neşredildiği, yine Kanunî Sultan Süleyman kanunnâmesinin Şeyhülislam Ebussuud Efendi ve diğer Osmanlı hukukçularının açıklamalarıyla M. Fuad Köprülü⁸⁰ tarafından orijinal metin olarak ve ayrıca Kanunî Sultan Süleyman'ın ve de I. Ahmed'in (1603-1617) kanunnâmeleriyle fotoğraf çoğaltması ve Bulgarca çevirisinin G. Galabov tarafından yayımlandığını ifade eden yazarlar, bu yayınların çoğunlukla güncel tarih araştırmalarının icaplarına hiç cevap vermeyen çeşitli bilimsel ölçüler üzerine kurulduğunu, oysa bu hususta ancak Arapça alfabeye yazılmış orijinal metni, transkripsiyon ve fotoğraf reproduksiyonları ile birlikte ve Osmanlı İmparatorluğu'nun birbirinden oldukça uzak çeşitli yerlerinde kullanılmış bir yığın el yazması metinleri göz önünde bulundurarak daha titiz bilimsel kriterler kullanmakla iyi sonuçlar alınabileceğini ifade etmektedirler. Yazarlar, Tveritino-va'nın yayımladığı metnin sadece Rusça ve fotokopi olduğunu ve tatmin edici olmaktan uzak olduğunu, metnin Arap alfabesiyle yazılmış orijinal dilde oluşturulmadığını, ona ilişkin transkripsiyonun da hatalı olduğunu söylemektedirler. Kendi yayınlarının ilk defa gün ışığına çıkartılan ve "Kanunnâme-i Cedit" diye adlandırılan XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait bazı kanunları da içerdiğini ifade etmektedirler. Bu eserde yayımlanan kanunnâmeler iki el yazmasından çıkarılmıştır. Biri Arnavutluk Merkez Arşivi'nde,⁸¹ ikincisi de Tirana Milli Kütüphanesi'nde⁸² bulunmaktadır. I. Selim Kanunnâmesinin önemine işaret eden yazarlar, bu kanunnâmenin mevzuatın gelişmesine işaret edip var olan bir boşluğu doldurduğunu, I. Selim Kanunnâmesinin genel bir karaktere sahip olup özel vilayetleri ilgilendiren yasaları ihtiva etmediğini, yapısı ve muhtevası itibarıyla I. Selim Kanunnâmesinin, Fatih'in Kanunnâmesinden Kanunî Sultan Süleyman'ın kanunnâmesine kadar geçen süreçte Osmanlı kanun düzeni ve

80 Bu kanunnâmenin neşrini Fuad Köprülü'ye atfetmek doğru olmasa gerektir. Çünkü kanunnâmeyi neşreden Köprülü değildir. Sadece Köprülü'nün kütüphanesinde mevcut olan kanunnâme *MTM* tarafından ödünç alınarak dergi tarafından neşredilmiştir. Pulaha ve Yücel'de olduğu gibi, bu alanda yayımlanan daha pek çok eserde görülen bu yanlışlığın düzeltilmesi gerekir.

81 Yazarların verdiği bilgiye göre, bu nüsha "Belgeler Koleksiyonu" nr. 143, Belge nr. 127, s. 26-97'de yer almaktadır.

82 Yazarların verdiği bilgiye göre, bu nüsha "154 g. 25", s. 1-74'de yer almaktadır.

yönetiminin genişlemesi, tamamlanması ve geliştirilmesi yolunda bir ara yolu temsil ettiğini ifade etmektedirler.

Neşir metodu açısından bakıldığında ise, eserde, tanıtım kısmından sonra kanunnâmenin bugünkü harflerle transkripsiyonu yer almakta, dipnotlarda da mukayeseli metinler karşılıklı olarak değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Daha sonra, kanunnâmenin matbu Osmanlıca metni verilmekte ve önceki kısımdaki dipnotlar burada da aynen yer almaktadır. Ardından kanunnâmenin tıpkı basımına yer verilmektedir. Akgündüz ise I. Selim Kanunnâmesine ilişkin Pulaha ve Yücel neşirleri hakkında, bu yazarların Arnavutluk Tirana Milli Kütüphanesi'nden alarak yayımladıkları nüshanın Yavuz Sultan Selim'e değil Kanunî'ye ait olduğunu, Yavuz Kanunnâmesine benzer tarafları olsa da kanunnâmeden sonra zikredilen kanun hükümlerinin kendi kanaatini teyid ettiğini ifade etmektedir.⁸³ Buna mukabil Pulaha ve Yücel'in 1995 yılında adı geçen eserlerinin ikinci baskısında ise bir çok iddiaya cevap olarak I. Selim Kanunnâmesinin 17 Haziran 1520 tarihli İstanbul'da düzenlenen bir nüshanın ellerine geçtiğini ifade ederek bu metni, orijinal metin ile birlikte neşrettikleri görülmektedir. Başka bir deyişle, kitabın bir önceki baskıdan farkı, ikinci kısımda 17 Haziran 1520 tarihli I. Selim Kanunnâmesinin yeni bulunmuş bir nüshasına yer verilmiş olmasıdır. Bu kısımda sadece Yaşar Yücel'in adı yer almaktadır. Giriş kısmında yeni bulunan nüsha hakkında kısa bir bilgi yer almakla birlikte, kanunnâmenin nerede bulunduğu ait bir açıklama yoktur. Sadece İstanbul'da düzenlenmiş olduğundan söz edilmektedir. Kanunnâmenin bugünkü alfabe ile transkripsiyonu dipnotlarda kısa açıklamalarla birlikte verilmiş, ardından da metnin tıpkı basımı eklenmiştir.

Belli Bir Meslek veya Kurumla İlgili Kanunnâmeler

Literatürde yer verilen bazı kanunnâmeler, kökleri geçmişte yer alan belli bir meslek veya kurumla ilgili olmaları açısından önemli görülerek konuyla ilgili eserler içerisinde neşredilmiştir. Bunlardan birisi Abdullah Uysal'ın *Zanaatkârlar Kanunu (Kanunnâme-i Ehl-i Hiref)* adlı eseridir. Ancak bu eser de ilmî olmayan kanunnâme neşir örneklerinden birisidir. Çorum ili İskilip Halk Kütüphanesi'nde 1293/1 demirbaş numarası ile kayıtlı tek yazma nüsha olduğunu belirtilen bu kanunnâme, sadeleştirilerek okuyucuya sunulmuştur. Kanunnâme, 1650 tarihinden sonra kaleme alınmıştır. Eserin sonunda "Deyimler ve Terimler Sözlüğü"ne yer verilmiş olup kitapta bu kanunnâmeye ilişkin olarak bunlardan başka herhangi bir katkı, yorum veya izah yoktur.

İstanbul Teknik Üniversitesi'nin esasını oluşturduğu ifade edilen bir kanunnâme *Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun'un 1210/1795 Tarihli Kanunnâ-*

⁸³ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, c. III, s. 86

mesi adıyla Kâzım Çeçen ve Celal Şengör tarafından neşredilmiştir. Kitapta bahis konusu kanunnâmenin İstanbul Teknik Üniversitesi'nin en eski kanunnâmesi olduğu ifade edilmektedir. Belirtildiğine göre, kanunnâme, Sultan III. Selim tarafından hazırlattırılmış, IV. Mustafa devrinde [1807] de bazı ilaveler yapılmıştır. Eserde, Sultan III. Selim ve Sultan III. Mustafa'yı resmeden bir minyatür de yer almaktadır. Mühendishâne'nin kuruluşu ile ilgili tarihî bilgilerin verildiği eserde, hem fermanın –Osmanlıca ve Latin alfabesi ile- aslı, hem de anlam olarak bugünkü dile adapte edilmiş şekli verilmiştir. Kitapta sunuş dışında başkaca bir izah yoktur. Herhangi bir değerlendirmeye de rastlanmamaktadır.

Musa Çadircı “Nizam-ı Cedid Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnâmesi” adlı makalesinde, III. Selim döneminin siyasî ve malî bunalımlarına temas ederek, Nizam-ı Cedid askerinin teşkil sebepleri hakkında bazı bilgiler vermektedir. Makalede Nizam-ı Cedid askerlerinin, imparatorluğun hangi bölgelerinde teşkil edildiği hususuna dair bilgiler de yer almaktadır. Kanunnâme, Ankara Şer'îye Sicillerinden 201 numaralı defterde mevcut olup, defterdeki kayıt numarası 104'tür. Yazarın belirttiğine göre bu kanunnâmeye az çok benzeyen ve Elhac İbrahim Efendi tarafından III. Selim'e sunulmuş olan bir tezkere de vardır. Bu durum da gösteriyor ki bu tezkere değiştirilip kanunnâme şekline sokulduktan sonra, İbrahim Efendi'nin mührü ile mühürlenip sancaklara gönderilmiştir. Makalede bu açıklamalardan sonra kanunnâmenin kısa bir özeti yapılmış ve ardından da kanunnâmenin sureti bugünkü harflerle, imla hataları dahil, hiçbir ilave ve düzeltme yapılmadan yayımlanmıştır. Burada teknik anlamda bir kanunnâme neşrinden ziyade tarihî bir olayın izahı için bir kanunnâme metninin kullanılması söz konusudur.

Gani Özden tarafından tanıtımı yapılan bir kanunnâmede de özellikle Osmanlı Devleti'nin denizcilik alanındaki faaliyetleri ve yapmak istedikleri çerçevesinde yapılmış bir neşriyat söz konusudur. Kanunnâme, Kaptan-ı Derya Mezemorta Hüseyin Paşa tarafından Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa'nın emriyle “Bahriye Teşkilat Kanunu” olarak hazırlanmıştır. Yayın tarihi bilinmemekle birlikte, bu kanunnâmeden beş yıl önce -1107 yılı Receb ayı başlarında- kısa bir Bahriye Kanunnâmesi daha çıkarılmıştır. Makalede, Bahriye Kanunnâmesinin metin ve içeriği hakkında özet bilgiler verilmektedir. Herhangi bir başka nüshayla mukayesesine rastlanmayan bu örnekte de, bilimsel metotlar yerine tanıtım amaçlı bir neşir faaliyeti söz konusudur.

Belli bir mesleği ilgilendiren kanunnâme neşir örneklerinden bir diğeri de, Vakıflar Teftiş Heyeti Reisi Halim Baki Kunter'in “Atıcılar Kanunnâmesi” adlı makalesinde karşımıza çıkar. Makalenin girişinde ok ve yayın harflerinde kullanılması ve Türkler açısından önemine dair açıklamalar yer almaktadır. Yazar, iki eserin İstanbul Okmeydanı'nın tarihî açısından önem taşıdığını ifade etmektedir. Bunlardan birisi “Kanunnâme-i Rumât” denilen Atıcılar Kanunnâ-

mesi, diğeri ise "Atıcılar Sicili"dir. Atıcılar Sicili, h. 1093 senesinden h. 1322 tarihine kadar [m. 1682-1905] İstanbul Okmeydanı'nda kabza alan kemankeşlerin isimlerini ve kabza aldıkları tarihi göstermektedir. Toplam 29 sayfada 19 fasiladan mürekkep olan *Atıcılar Kanunnâmesi* 1102/1691 tarihinde yazılmıştır. Kanunnâmede ilk dokuz fasıl spor muaşeretine ve adabına aittir. Bundan sonraki on fasıl ise, uzun mesafeye veya hedefe atış usullerine, menzillere, atış müsabakalarına ve kazananlara verilecek mükafatlara aittir. Makalede kanunnâmenin ilk üç sayfasının fotoğrafları ile yeni harflere çevrilmiş olarak kanunnâme metninin tamamı yer almaktadır. Yazar, kanunnâmenin kendisine son Türk kemankeşi Vakkas Okatan tarafından verildiğini ve kanunnâmenin kendi husûsî kütüphanesinde bulunduğunu yazmaktadır.

Bu alana ilişkin bir başka örnek, Turan Gökçe'nin neşrettiği *Vüzera Kanunnâmesi*'dir.⁸⁴ Bu kanunnâmenin Maliyeden Müdevver defterler arasında mevcut olan 1208-1211/1793-1796 tarihli Vüzera Defteri'nin baş tarafında yer aldığını ifade eden yazarın belirttiğine göre, 1793 tarihli *Vüzera Kanunnâmesi* yedi bölümden ibaret olup vezaret müessesesinin bünyesinde beliren rahatsızlıklardan kaynaklanan problemler ve bunların halli için öngörülen kanun hükmündeki emirlerin kaydedilmiş olduğu bir metindir. Giriş kısmında vezirlik kurumu hakkında bilgilerin de verildiği makalede, kanunnâmenin bugünkü harflerle metnine ve ardından Osmanlıca asıl metne de yer verilmiştir. Burada da ilmî usullerle bir kanunnâme neşrinden söz edilemez.

XIX. Yüzyıl Kanunnâmeleri

Kanunnâmelerin şekil ve içeriği XIX. yüzyılda, önceki dönemlere göre farklılaşır. Bu dönemde devletçe çıkarılan kanunnâmeler, Osmanlı döneminde modern kanun örneklerinin ilkleridir. Kanunnâmelerin bu dönemde matbaa yoluyla basılıp çoğaltılması, daha önceki dönemler için geçerli olan nüsha farklılığı problemini ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle artık birden fazla nüshanın mukayese edilerek neşrine ihtiyaç kalmamıştır. Bu dönem için önemli olan, neşredilen kanunnâmelerin amacı ve devlet siyaseti açısından anlamıdır. Nitekim XIX. yüzyıla ait kanunnâmelere ilişkin neşriyata baktığımızda bu farklılık derhal göze çarpmaktadır

XIX. yüzyıla ait Osmanlı kanunnâmelerinden olan *Kanunnâme-i Ticaret* hakkında yapılmış bir neşriyat Gürzumar'lar tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu eserde kanunnâme hakkında verilen genel bilgiler yanında, kanunnâmenin içeriğini oluşturan kara Ticareti (ticaret, şirketler, komisyoncu, poliçeler, iflas, konkordato, sigorta), deniz ticareti (gemi, navlun, tahmiliye senedi, deniz istik-

⁸⁴ Turan Gökçe, "Vüzera Kanunnâmesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1993, sy. 8.

raz mukaveleleri, gemi sigortası, avarya), Ticaret Mahkemeleri (kuruluş, teşkilat, çalışma usulleri), Ticaret Davalarında Muhakeme Usulü (davanın açılması ve sonlandırılmasına kadar geçen prosedür) hakkında ayrı başlıklar altında bilgiler verilmektedir. 315 maddeden oluşan kanunnâmeyle birlikte, kanunnâmeye yapılan zeyiller ve -“İflas Hükümlerine Dair Ek Kanun”, “Sigorta Muamelatına Dair Kanun”, “Kanunnâme-i Hümayun-i Ticaret-i Bahriyye ve Zeyilleri”, “Usul-i Muhakeme-i Ticarete Dair Nizamname”, “Çekler Hakkında Kanun” vb. gibi- çeşitli kanunlar da yer almaktadır. Esasen bu dönemde klasik döneme nazaran matbu usule geçildiğinden, nüsha farklılığı gibi bir şey de mevzubahis değildir. Bu nedenle kanunnâmenin neşri konusunda herhangi bir problemle karşılaşılması da söz konusu olmamaktadır. Burada önemli olan, belki de kanunnâmenin ifade ettiği anlam ve uygulama biçimi hakkında daha geniş bir incelemeye duyulan ihtiyaçtır. Özellikle aynı anda hem şer’î hukuka ait ticaret hükümleri, hem de Batı hukuku esaslı bir kanunun birlikte nasıl uygulandığı hakkında zihin yormak daha isabetli olurdu.

XIX. yüzyıl Osmanlı kanunnâmelerinin klasik dönem kanunnâmelerinden bir ölçüde farklılık taşıması bir yana, genellikle bu dönemde çıkarılan kanunnâmelerin neşir ve yorumları da farklılaşmaktadır. Pertev Bilgen’in 1840 tarihli Ceza Kanunnâmesini değerlendirme tarzı hakikaten farklılık arz eder. Burada kanunnâmenin metin olarak neşirden ziyade içerik itibarıyla değerlendiriliş tarzı önem taşımaktadır. Bu makale, 1840 tarihli Ceza Kanunnâmesini değişik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Değerlendirmede kanunnâmenin getirdiği düzenlemelerin hukuk devleti ilkesi açısından yorumlandığı görülmektedir. Özellikle burada Osmanlı Devleti’ne ait birtakım siyasî belgelerin değerlendirilmesinde doğru bir metotla meseleye yaklaşarak, siyasî metinlerde ortaya konulan ilkelerin teminatının bu gibi kanunnâmelerde yer aldığı ve kanunnâmenin Osmanlı kamu hukukunun en önemli belgesi olduğu ifade edilmektedir. Öte yandan yazar, Ceza Kanunnâme-i Hümayunu’nun Fransız Ceza Kanunu’ndan yararlanılarak veya kısmen tercüme edilerek hazırlandığı yolundaki hakim görüşün de doğru olmadığını ifade etmektedir.

XIX. yüzyılda Osmanlı devleti tarafından hukuk alanında çıkarılan en önemli kanun hiç şüphesiz Mecelle’dir. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye nazırı Ahmed Cevdet Paşa’nın başkanlığında kurulan bir cemiyet tarafından hazırlanan Mecelle, 100 maddelik Mukaddime kısmı ile bunu takibeden diğer onaltı kitapta toplam 1851 maddeden ibaret bir kanundur. Mecelle tek bir bütün olarak değil değişik tarihlerde hazırlanmış kitaplar halinde irade-i seniyyeleri alınarak yürürlüğe konulmuştur. Kanunun tamamının hazırlanması yaklaşık sekiz sene (7 Muharrem 1286/19 Nisan 1869’dan başlayarak 26 Şaban 1293/16 Eylül 1876’ya kadar)sürmüştür.⁸⁵ Mecelle hakkında oldukça çok sayıda neşriyat yapılmıştır.

85 M. Akif Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul 1996, s.78-79.

Yalnızca Türkçe olarak değil Arapça ve Fransızca eserler de neşredilmiştir. Örneğin Dimitraki Nicolaidis tarafından Osmanlıcadan Fransızcaya tercüme edilen *Code Civil Ottoman* adlı eser Cevdet Paşa'nın Mecelle üzerine yazdığı eserin tercümesidir. Öte yandan Ali Haydar tarafından yazılmış olan ve en geniş Mecelle şerhi olarak karşımıza çıkan *Dürrü'l Hükkâm Şerhi Mecelleti'l Ahkâm* adlı eser hem Osmanlıca hem de Arapça olarak neşredilmiştir. Aynı şekilde Atıf Bey tarafından sadece Mecelle'nin genel hükümlerinin şerhini içeren *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye Şerhi* de bu konuda yazılmış önemli bir eserdir. Bu alanda yazılmış eserler arasında Hacı Reşit Paşa'nın *Ruhu'l Mecelle*'si ile H. M. Ziyaüddin'in *Mecelle-i Ahkâm-i Adliye Şerhi* adlı eserleri de dikkate alınması gereken eserlerdir. Yukarıda adları belirtilen eserlerde Mecelle hakkında değerlendirmeler yapılırken daha çok tek tek maddelerin ve bu maddelerde yer alan kelimelerin anlam ve içeriklerini ifade eden açıklamalara rastlanır. Bu yönüyle diğer kanunname neşirlerinden oldukça farklı bir usule göre neşredilmişlerdir. Mecelle üzerine modern dönem hukukçuları tarafından yapılmış neşir ve çalışmalar da vardır. Bunlar arasında Osman Öztürk tarafından yazılmış *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle* adlı eser ile Osman Kaşıkçı tarafından yazılan *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle* adlı eserler önem taşır.

XIX. yüzyıla ait önemli bir kanunnâme 1858 tarihli *Arazi Kanunnâmesi*'dir. Yukarıda kanunnâmeleri kategorize ederken değinildiği üzere bilimsel olmayan kanunnâme neşri örneklerinden birisi de Orhan Çeker'in *Arazi Kanunnâmesi* adlı eseridir. Eser, 1319 tarihli Mahmud Bey Matbaası baskılı *Arazi Kanunnâme-i Hümayunu Şerhi*'nden bugünkü dile aktarılmıştır. Ancak yazar, bu şerhin kime ait olduğundan bahsetmemektedir. Kitabın sonunda bir lügatçe kısmı yer almakta ve kanunda geçen kelimelerin karşılıkları verilmektedir. Ancak bu lügatçenin de dikkatli kullanılması gerekmektedir. Çünkü lügatçede yer alan bir kısım tabirler için verilen karşılıkların o tabirleri ifade etmemekte olduğu görülmektedir. Örneğin "düstûru'l-amel" tabiri "iş yasaı" olarak karşılantmıştır ki Arazi Kanunnâmesi içinde geçen böyle bir tabirin "İş Yasaı" ile bir alakasının olmayacağı açıktır. Kitapta kanunnâme ile ilgili hiçbir değerlendirme yer almamaktadır. Sadece kanunnâmenin bugünkü harflere intikali ile yetinilmiştir.

Orhan Çeker tarafından neşredilen bir başka kanun ise, *Nafaka Kanunu* adlı kitaptır. Yazar, bu eserinde Mecelleden ayrı ve onun eksik bıraktığı bir konu olarak nafakaya ilişkin hususların ele alınıp düzenlendiğini ifade etmekte ve 634 madde olarak hazırlanmış kanunu bugün kullanılan harflerle, sadeleştirmeden aynen neşretmiştir. Kitabın sonunda ise bir lügatçeye yer verilmektedir. Kitabın başında yer alan Takdim kısmındaki kısa bir iki cümlelik açıklamalar dışında kanunla ilgili herhangi bir izah ve açıklama yer almamaktadır. Fakat bu eserle ilgili asıl dikkat edilmesi gereken husus, Çeker'in 1915'de yürürlüğe girdiğini söylediği bu kanunun aslında hiçbir zaman resmi olarak yürürlüğe gir-

memiş olmasıdır. Osmanlı Devleti döneminde hazırlanan bu kanun resmen yürürlüğe konmamış dolayısıyla uygulanma imkânı da kazanmamıştır. Bu nedenle yazarın hiçbir zaman yürürlük imkanı bulmamış bu kanunu Osmanlı Devleti'nde uygulanmış gibi neşretmesi doğru değildir.

Sancak ve Vilayet Kanunnâmeleri

Osmanlı kanunnâmeleri içerisinde özel bir yere sahip olan sancak ve vilayet kanunnâmeleri de bazı eserlerde neşredilmiştir. Bunlardan birisi de Zeki Arıkan'ın Çemişgezek Livası'na ilişkin olarak neşrettiği kanunnâmedir. Yazar makalesinde, yapılan tahrirler sonucunda tanzim edilen mufassal defterlerin başına konulan kanunnâmelerin sosyal, ekonomik ve mahalli tarih araştırmaları açısından önemine değinerek, kanunnâmenin mufassal defterlerin ayrılmaz bir parçasını teşkil ettiği ve aynı zamanda defterlerin anlaşılmasını ve kullanılmasını da kolaylaştırdığı ifade etmektedir. Yazar, makalesinin 9 numaralı dipnotunda yakın zamanlara kadar Sultan Süleyman Kanunnâmesi olarak bilinen kanunnâmenin [Mehmed Arif, *Kanunnâme-i Al-i Osman*, İstanbul, 1329], 1492-1501 yılları arasında düzenlendiğinin anlaşıldığını ifade etmektedir. Makalede, 1518 tarihli tapu defterinde yer alan *Çemişgezek Livası Kanunnâmesi* ile bu sancağa ait 1541 tarihli mufassal defterin başında yer alan *Kanunnâme-i Vilayet-i Çemişgezek* adlı iki kanunnâmeden bahsedilerek Ö. L. Barkan'ın yayımladığı *Çemişgezek Livası Kanunnâmesi*'nin 1541 tarihli olan kanunnâme olduğunu ifade etmektedir. Yazar, her iki kanunnâme arasında benzerlikler olduğu kadar farklılıkların da bulunduğunu belirterek, her iki kanunnâmedeki ifade ve ibareleri karşılaştırmaktadır. Makalede ayrıca "Ekler" başlığı altında "1518 Tarihli Çemişgezek Livası Kanunnâmesi", "1526 Tarihli İcmal Defteri Özeti", "1526 Tarihli Arapkir Livası Kanunnâmesi" adlı üç kanunnâmeye yer verilmiştir.

Arıkan'ın neşrettiği bir diğer kanunnâme de, Manisa Şer'îye Sicilinde yer alan bir kanunnâmedir. Yazar burada 1 numaralı defterde yer alan başı ve sonu eksik bir kanunnâmeyi incelemektedir. Kanunnâmenin nereye ait olduğunun belli olmadığını söyleyen yazar, tahminî olarak kanunnâmenin Saruhan sancağına ilişkin olup olmayacağı üzerinde durmaktadır. Sicildeki kanunnâmeyi Hüdavendigâr, Aydın, Germiyan sancaklarının kanunlarıyla karşılaştıran yazar bu kanunnâmeler arasındaki benzerlikler üzerinde de durmaktadır. Yazar, kanunnâmenin Manisa mahkemesinde amel olunan *Kanunnâme-i Sultanî* ile benzerlikleri olduğunu ifade ederek, bu kanunnâmenin Saruhan sancağı kanunnâmesinin bir parçası olduğunda karar kılmaktadır. Daha sonra da kanunnâmenin metni bugünkü harflere çevrilerek verilmekte, son sayfada ise kanunnâmenin suretinin ilk sayfasının fotoğrafı yer almaktadır.

Yayımladığı kanunnâmeye ilişkin olarak hiçbir yorum, mukayese, değerlendirme içermeyen neşriyatlardan biri de Leyla Karahan'ın Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkan *Bayburt Kanunnâmesi* adlı eseridir. Kitabın kapağında *Bayburt Kanunnâmesi* olarak yazılan ifade, iç kapakta *Bayburt Sancağı Kanunnâmesi* şeklindedir. Yazar, 1530 tarihli olan bu *Bayburt Sancağı Kanunnâmesi*'nin İstanbul Devlet Arşivi'nde Tapu 966 (s. 91-98)'de kayıtlı olduğunu ifade etmektedir. Bu kanunnâmenin metni daha önce İsmet Miroğlu tarafından da *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı* isimli eserde neşredilmiştir. Kitapta kanunnâme önce sadeleştirilmiş haliyle, daha sonra da Osmanlıca aslının bugünkü harflere çevrilmiş haliyle neşredilmiştir. Eserin sonunda yer alan "Notlar" kısmında ise kanunnâme içinde geçen bazı terimler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kısım, tek sayfalık bir "Bibliyografya" kısmı takip etmektedir. Eserin sonuna metnin tıpkıbasımı da eklenmiştir. Herhangi özelliği olmayan bir neşriyattır. Yazar, notlar kısmında İsmet Miroğlu, İnalçık, Pakalın, Barkan ve Neşet Çağatay gibi yazarlara atıfta bulunarak kanunnâmede geçen ibareleri açıklamaya çalışmaktadır. Herhangi bir başka metinle mukayese mevcut olmadığı gibi, daha önce de ifade edildiği üzere, herhangi bir yoruma da yer verilmemiştir. Kanunnâmenin orijinal metninde bazen metin kenarına yazılmış ve ana metne eklenen ifadeler Türkçe metin içerisine yerleştirilmiş, ama hiçbir şekilde izah konusu yapılmamıştır.

Belli bir vilayete ait kanunnâmelerin toplu şekilde neşrine bir örnek, Akif Erdoğan'ın "Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri" adlı makalesidir. Yazar, bu makalede Karaman vilayeti kanunnâmelerinin, daha önce kimler tarafından yayımlandığını belirtmekte ve bunların toplu bir değerlendirmesinin hiç kimse tarafından yapılmadığını ifade etmektedir. Bu makalesinde Karaman vilayetine ait bütün kanunnâmeleri bir araya topladığını ifade eden yazar, kanunnâme hazırlamanın temel amacının reayayı korumak olduğunu ve memleket nizamı, İslam hukuku ve Osmanlı Kanunlarına aykırı hükümlerin tespit edilip kanun olmaktan çıkarıldığını, padişahın tahta çıktığında güvenilir bir kişiyi vilayetlere gönderip şer'â ve Osmanlı kanunlarına aykırı hükümleri tespit ettirdiğini, kaldırılan kanunların bir kitap haline getirilip herkese bildirildiğini, kanunnâmeler hazırlanırken eski kanunlar, kaziyeye ve fehvaların ve resmi belgelerin dikkate alındığını belirtmektedir. Makalede, "1518 Tarihli Karaman Vilayeti Kanunnâmesi", "1522 Tarihli Karaman Vilayeti Kanunnâmesi", "1575 Tarihli Karaman Vilayeti Eşkinci Kanunu", "Kanunnâme-i Vilayet-i Karaman (Paris Milli Kütüphanesi no:85)", "Kanunnâme-i Vilayet-i Karaman (hicri 996 tarihli, Tapu ve Kadastro Arşivi no:104)" olmak üzere toplam beş adet kanunnâmeye yer verilmektedir. Ancak kanunnâmeler arasında herhangi bir mukayese veya kanunnâmelerle ilgili herhangi bir değerlendirme bulunmamaktadır.

Revan vilayetine ait 1590 tarihli bir kanunnâme Hasan Babacan tarafından neşredilmiştir.⁸⁶ Kanunnâmeler ve sancak kanunnâmeleri hakkında bilgi verilen makalede, kanunnâmenin ait olduğu Revan vilayeti hakkında da tarihî bilgiler yer almaktadır. BOA, 633 no'lu Tapu Tahrir Defterinde yer alan kanunnâme, yazarın ifadesine göre, ilk defa kendisi tarafından neşredilmiştir. Makalede kanunnâmenin bugünkü Türkçe'ye aktarılmış metni ile birlikte Osmanlıca metnin fotokopisi de yer almaktadır. Belirtilenler dışında kanunnâmenin herhangi bir mukayesesine yer verilmiş olmayıp sadece metin neşri ile yetinilmiştir.

Bunların dışında, doğrudan kanunnâme neşri amacı taşımayan ancak içerisinde konuyla ilgili birtakım kanunnâmelere yer verilmiş eserlere de rastlanır. Bunlardan biri Osman Nuri Ergin'in *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eseridir. Aynı şekilde Uriel Heyd tarafından yazılmış önemli bir eser olan *Studies in Old Ottoman Criminal Law* adlı kitapta da, Osmanlı ceza kanunnâmelerine yer verilmiştir. Benzer biçimde Yavuz Ercan'ın yazdığı *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar* adlı eserde de kanunnâme örnekleri yer almaktadır.

Sonuç

Buraya kadar anlatılardan anlaşılacağı üzere, kanunnâme neşri konusunda usul ve üslup farklılıkları bulunmaktadır. Bunun normal olduğu düşünülse bile bir kanunnâmenin neşri için asgari ölçüde de olsa, bazı esasların olması gerektiğini kabul etmek gerekir. Çünkü Kanunnâme neşrinde amaç sırf bir metni önüne arkasına sürekli tekrarlanan şeyleri ekleyerek bugünkü alfabeyle neşretmek değil, metin ve içerik açısından karşılaşılan problemleri çözmek olmalıdır. Kanunnâmelerin ilk neşir tarihlerinde mazur görülecek bu yaklaşımın bugün için bir anlam ifade ettiği söylenemez. Aksine bu tür neşirler araştırmacıların ihtiyacını karşılamayıp bu hususta inceleme yapanlar bir de yapılan neşirlerin doğru olup olmadığını, metinlerin doğru okunup okunmadığını, verilen bilgilerin geçerli olup olmadığını tetkik zorunda kalmaktadırlar. Dolayısıyla emek ve zaman itibarıyla herhangi bir fayda sağlamamaktadırlar.

Ciddî kanunnâme neşriyatı yapanlar vardır, fakat bunların sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Bu nedenle, bundan sonra kanunnâme neşri yapacak olanların Osmanlıca metinleri sadeleştirmek suretiyle yayımlamakla yetinmek yerine, mevcut neşirleri tetkik ve tahlil edip birbirleriyle mukayesesini yapıp, kanunnâmelerin hangi sosyal veya hukukî ihtiyaç üzerine veya hangi şartlarda ortaya çıktıklarını derinlemesine ele almaları gerekir.

⁸⁶ Hasan Babacan, "Osmanlı Kanunnâmelerine Bir Örnek: 1590 Tarihli Revan Vilayeti Kanunnâmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1994, sy. 4 1994, s. 145-163.

Bibliyografya

- Acar, İsmail, "Osmanlı Kanunnâmeleri ve İslam Ceza Hukuku", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 13-14, İzmir, 2001, s. 53-68.
- Ahmed Refik, "Sultan Murad-ı Rabiin Hatt-ı Hümayunları", *TOEM*, Yıl: 7, sy. 39, 1 Ağustos 1332.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnâmeleri)*, c. I, İstanbul, 1990.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (II. Bayezid Devri Kanunnâmeleri)*, c. II, İstanbul, 1990.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnâmeleri)*, c. III, İstanbul, 1991.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri, I. Kısım: Merkezi ve Umumi Kanunnâmeler)*, c. IV, İstanbul, 1992.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri, II. Kısım: Kanuni Devri Eyalet Kanunnâmeleri I)*, c. V, İstanbul, 1992.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri, III. Kısım: Kanuni Devri Eyalet Kanunnâmeleri II)*, c. VI, İstanbul, 1993.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (Kanunî Sultan Süleyman Devri Kanunnâmeleri, Kanuni Devri Eyalet Kanunnâmeleri III; II. Selim Devri Kanunnâmeleri)*, c. VII, İstanbul, 1994.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (III. Murad Devri Kanunnâmeleri, III. Mehmed Devri Kanunnâmeleri)*, c. VIII, İstanbul, 1994.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri, (I. Ahmet, I. Mustafa ve II. Osman Devri Kanunnâmeleri, h. 1012-1031/m. 1603-1622)*, c. IX, İstanbul, 1996.
- Akın, M. Zeki, "Osmanlı Kanunnâmelerine Göre Miri Arazinin Hukuki Durumu ve İntikali", *Adalet Dergisi*, c. X, Ankara, Ekim 1950, s.1330-1351.
- Akın, M. Zeki, "İslam Miras Hukukunun Esasları ve Osmanlı Kanunnâmelerinde Buna Aykırı Hükümler", *Adalet Dergisi*, c. XI, Ankara, Kasım 1950, s.1428-1446.
- Albayrak, Sadık, *Budin Kanunnâmesi ve Osmanlı Toprak Meselesi*, Tercüman 1001 Temel, Eser no: 28, [ts.; y.y].
- Ali Haydar, *Dürerü'l Hükkâm Şerh-i Mecelleti'l Ahkâm*, İstanbul 1330.
- Ali Haydar, *Dürerü'l Hükkâm Şerhü Mecelleti'l Ahkâm*, trc. Fehmi Hüseyini, 1.bs., Beyrut 1991.
- Anhegger, Robert, "Eski Kanunnâmelerde Tekstil Ticaretine Ait Parçalar", *Türk Tekstil Mecmuası*, 1997, c. I, sy. 11-12, s.16-18.
- Anhegger, Robert ve İnalçık, Halil, *Kanunnâme-i Sultanî Ber Muceb-i Örf-i Osmanî, (II. Mehmed ve II. Bayezid Devirlerine Ait Yasaknâme ve Kanunnâmeler)*, Ankara: TTK Yay., 1956.

- Arıkan, Zeki, "1518 (924) Tarihli Çemişgezek Livası Kanunnâmesi", *Tarih Dergisi*, 1983-1984, sy. 34, s. 101-122.
- Arıkan, Zeki, "Divriği Sancağı Kanunnâmeleri", *Belleten*, 1998, c. LI, sy. 199-201.
- Arıkan, Zeki, "Bir Kanunnâme Sureti", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1987, sy. 3, s. 49-61.
- Ataöv, Türkkaya, "Sultan I. Selim'in Kanunnâmesi", *AÜSBFD*, 1968, c. XXIV, sy. 4, s.125-156.
- Atıf Bey, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye Şerhi (Kavaid-i Külliye-i Fıkhiyye'nin İzahı)*, 3.bs., İstanbul 1339
- Babacan, Hasan, "Osmanlı Kanunnâmelerine Bir Örnek: 1590 Tarihli Revan Vilayeti Kanunnâmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1999, sy. 4.
- Bardakoğlu, Ali, "Osmanlı Hukukunun Şer'iliği Üzerine", *Osmanlı*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, c. VI.
- Barkan, Ö. L., "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Beye Ait Kanunlar", *Tarih Vesikaları*, 1941, c. I, sy.2, s. 91-106 ve c. 1, sy. 3, s.184-197
- Barkan, Ö. L., "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar", *Tarih Vesikaları*, 1941-1942, c. I, sy. 5, s. 326-340; c. II, sy. 7, s.15-40; c. II, sy. 9, s.168-177
- Barkan, Ö. L., *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, c. I, *Kanunlar*, İstanbul, 1943.
- Barkan, Ö. L., *Osmanlı Kanunnâmeleri*, Ankara, 1948.
- Barkan, Ö. L., "Türkiyede Sultanların Teşrii Sıfat ve Selahiyetleri ve Kanunnâmeler", *İÜHFD*, 1946, c. XII, sy. 2-3, s. 713-733
- Beldiceanu, Nicoara, *Recherche Sur La Ville Ottomane au XVe Siècle*, Paris: Etude et Actes, 1973
- Beldiceanu, Nicoara, "Actes du Regne de Selim I Concernant Quelques Echelles Dambiennes de Valachie, de Bulgarie et de Dobrudja", *Südest Forschungen*, 1964, sy. 33.
- Beldiceanu, Nicoara, *Code de Lois Coutumieres de Mehmed II*, Wiesbaden, 1967.
- Beldiceanu, Nicoara, *Actes de Süleyman le Legislateur*, [y.y.], 1967.
- Beldiceanu, Nicoara, *Les Actes des Premiers Sultans*, II, Paris, 1960.
- Beldiceanu, Nicoara, *Lex Valachica dans un Kanunnâme du Sultan Selim I er*, Leiden: E. J. Brill, 1957.
- Beldiceanu, Nicoara, *Actes de Mehmed II et de Bayezid II du Ms. Fonds Turc Ancien* 3, Paris, 1960.
- Beldiceanu, N. ve Beldiceanu, S. Irene, *Reglement Ottoman Concernant le Recensement* [y.y.; ts.].
- Beldiceanu, Steinher Irene, *Recherches Sur Les Actes des Regnes des Sultans Osman; Orkhan*, Monachii, 1967.
- Bilgen, Pertev, "Osmanlı İmparatorluğunda Hukuk Devleti Fikri ve 3 Mayıs 1840 Tarihli Ceza Kanunnâme-i Hümayunu", *Toplum ve Ekonomi*, 1991, sy. 2, s. 63-76.
- Christos, Alexander John, "Toward a History of Post-Byzantine Greece: The Ottoman Kanunnâmes for the Greek Lands, ca. 1500-ca. 1600", Athens 1985.

- Çadircı, Musa, "Ankara Sancağında Nizam-ı Cedid Ortasının Teşkili ve Nizam-ı Cedid Askeri Kanunnâmesi", *Belleten*, 1972, c. XXXVI, sy. 141, s. 1-13.
- Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu Arazi ve Reaya Kanunnâmelerinde İlhak Edilen Memleketlerin Adet ve Kanunları ve İstilahlarının İzleri", *III. Türk Tarih Kongresi Zabıtları*, 1943.
- Çağatay, Neşet, "Osmanlı İl Kanunnâmelerinden Örnekler", *AÜHFD*, c.II, sy. 2-3, s. 338-352.
- Çeçen, Kâzım ve Şengör, A. M. Celal, *Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'un 1210/1795 Tarihi Kanunnâmesi*, İstanbul: İ.T.Ü. Bilim ve Teknoloji Tarihi Araştırma Merkezi, 1988.
- Çeker, Orhan, *Arazi Kanunnâmesi*, İstanbul: Ebru Yay., 1985.
- Çeker, Orhan, *Nafaka Kanunu*, İstanbul: Ebru Yay., 1985.
- Durdev, Branislav; Filipoviç, Nedim ve Hadzibegic, Hamid, *Kanun-i I Kanun-nâme, Za Bosanski Hercegovacki, Zvornicki, Kliski, Crnogorski i Skadarski Sandzak, Saraybosna*, 1957.
- Ercan, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1986.
- Erdoğan, M. Akif, "Karaman Vilayeti Kanunnâmeleri", *OTAM*, 1993, sy. 4.
- "Fatih'in Kanunnâmeleri", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Eylül 1340, c. IX-X, sy. 5 [82].
- Galabov, Galab D., *Turski Izvori Za Istoriyata Na Pravoto v Bilgarskite Zemi*, Sofya, 1961.
- Gökbilgin, Tayyib, "Fatih Kanunnâmeleri", *Bilgi*, 1952, sy. 63, s. 9-10
- Gökçe, Turan, "Osmanlı Kanunnâmeleri ve Bir Kanunnâme Sureti Hakkında", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1990, sy. 5, s. 201-227.
- Gökçe Turan, "Vüzerâ Kanunnâmesi", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1993, sy. 8, s. 99-125.
- Gürzumar, Tekin, "Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Osmanlı Vilayet Kanunnâmeleri Üzerinde Bir İnceleme", *İdare Dergisi*, c. XXVIII, sy. 244, Ankara, 1957, s. 98-132.
- Gürzumar, Fikri ve Gürzumar, Tekin, *Kanunnâme-i Ticaret ve Zeyilleri*, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, 1962.
- H. M. Ziyaüddin, *Mecelle-i Ahkâm-i Adliyye Şerhi*, Dersaadet, 1312.
- Hacı Reşit Paşa, *Ruhu'l Mecelle*, 8c., İstanbul, 1326-1328.
- Hadzibegic, Hamid, "Kanun-nama sultana Sulejmana Zakonodavca iz prvih godina nje-gove vlade", *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu*, Sveska, 1949-1950, sy. 4-5.
- Hadzibegic, Hamid, "Rasprava Ali Çauşa iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVII Stolje-çu", *Glasnik Zemaljskog Muzeja u Sarajevu*, 1947, sy. 2.
- Hammer, J. *Die Staatsverfassung und Staatsverwaltung des Osmanischen Reiches*, Viyana, 1815.
- Heyd, Uriel, *Studies in Old Ottoman Criminal Law*, Oxford, 1973.
- Heyd, Uriel, "Eski Osmanlı Hukukunda Kanun ve Şeriat", trc.: S. Eroğlu, *AÜİFD*, 1983, sy. 26.
- İnalçık, Halil, "Osmanlı Hukukuna Giriş, Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları", *AÜSBFD*, 1958, c. XIII, sy. 2.

- İnalcık, Halil, "Bursa Şeriye Sicillerinde Fatih Sultan Mehmed'in Fermanları", *Belleten*, 1947, c.11, sy. 44, s. 693-708
- İnalcık, Halil, "Türk Devletlerinde Sivil Kanun Geleneği", *Türkiye Günlüğü*, Ankara 1999, sy. 58, s. 5-11.
- İnalcık, Halil, "Adaletnameler", *TTK Belgeler*, 1967, c. II, sy. 3-4, s. 49-142.
- İnalcık, Halil, "Suleiman the Lawgiver and Ottoman Law", *Archivum Ottomanicum*, 1969, c. I.
- İstanbul Kütüphaneleri Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları, I. Türkçe Tarih Yazmaları, Fasikül 10: Kanunnâme ve Emirnameler*, İstanbul, 1951.
- Karahan, Leyla, *Bayburt Kanunnâmesi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay, 1990.
- Karal, Enver Ziya "Yavuz Sultan Selimin Oğlu Şehzade Süleymana Manisa Sancağını İda-re Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname" *TTK Belleten*, 1942, c. VI, sy. 21-22, s. 37-44.
- Karal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları Nizam-ı Cedit (1789-1807)*, 2. baskı, Ankara: TTK, 1988.
- Kaşıkçı, Osman, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Mecelle*, OSAV, İstanbul, 1997.
- Konyalı, İ. H., *Abideleri ve Kitabeleri ile Ereğli Tarihi*, İstanbul, 1970.
- Kraelitz, F. Greifenhorst, *Kanunnâme Sultan Mehmeds des Eroberers, Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, Viyana, 1921.
- Kunter, Halim Baki, "Atıncılar Kanunnâmesi", *Türk Tarih Vesikaları Dergisi*, 1942, c. 2, sy. 10, s. 253-274.
- Lowry, Heath W., "The Ottoman Liva Kanunnâmes Contained in The Defter-i Hakani", *Osmanlı Araştırmaları II*, İstanbul, 1981, s. 43-74.
- Lowry, Heath W., "A Corpus of Extant Kanunnâmes for the Island of Limnos as Contained in the Tapu Tahrir Defter Collection of the Başbakanlık Archives", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi I*, İstanbul, 1980, s. 41-60.
- M. Eşref, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Kanunnâmeleri", *Hak ve Cemiyet*, 1934, sy. 1, s. 17-21
- M. Eşref, "XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Kanunnâmeleri", *Hak ve Cemiyet*, 1934, sy. 2, s. 23-24.
- Mantran, Robert ve Sauvaget, Jean, *Reglements Fiscaux Ottomans. Les Provinces Syriennes*, Paris, 1951.
- Mantran, Robert, "Reglements Fiscaux Ottomans la Police des Marches de Stamboul au de but de XVIe Siecle", *Cahiers de Tunisie*, 1956, c. IV, sy. 14.
- Miroğlu, İsmet, *Bayburd Sancağı*, İstanbul, 1975.
- Miroğlu, İsmet, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara: TTK Yay., 1990.
- Murphey, Rhoads, *Kanun-nâme-i Sultanî li-Aziz Efendi*, Harvard University, 1985.
- Nicolaidis, D.(çev), *Code Civil Ottoman*, İstanbul 1895.
- Orkun, Hüseyin Namık, "Sultan Süleymanın Kanunnâmesi" *Türk Hukuku Tarihi, Araştırmalar ve Düşünceler Belgeler*, Ankara. T.C. Adliye Vekilliği, 1935.
- Oskay, Bahri, "Tarihi Tetkikler:III. Murat'ın Pahahlığa Karşı Bir Kanunnâmesi", *Gediz*, 1941, c. IV, sy. 48, s. 3-5.

- “Osmanlı Kanunnâmeleri”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, 1331, c. I, sy. 1.
- “Osmanlı Kanunnâmeleri”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, 1331, c. I, sy. 2.
- “Osmanlı Kanunnâmeleri”, *Milli Tettebbular Mecmuası*, 1331, c. I, sy. 3.
- Özcan, Abdülkadir, *Kanunnâme-i Âl-i Osman, Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin*, İstanbul: Kitabevi, 2003.
- Özcan, Abdülkadir, *Eyyubî Efendi Kanunnâmesi*, İstanbul: Eren Yay., 1994.
- Özcan, Abdülkadir, “Fatihin Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizam-i Alem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *İÜEF Tarih Dergisi*, 1980-1981, sy. 33, Özel Sayı, s. 7-56.
- Özden, Gani, “Kaptan-ı Derya Mezemorta Hüseyin Paşa ve Hazırladığı Bahriye Kanunnâmesi Üzerinde Yapılan Kısa Bir İnceleme”, *Askeri Tarih Bülteni*, 1989, Yıl: 14, sy. 27, s. 63-67.
- Özdeğer, Hüseyin, “I. Sultan Selim Han Kanunnâmesi ve Tahlili”, *İ.Ü. Türk İktisat Tarihi Yılığ*, 1987, sy. 1.
- Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İslami İlimler Araştırma Vakfı, İstanbul 1973.
- Sertoğlu, Mithat, *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., 1992.
- Tuncer, Hadiye, *Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi*, Ankara: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı Yay., 1987.
- Tuncer, Hadiye, *Kanuni Sultan Süleyman Zamanına Aid Kanunnâme*, Ankara: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 1989 (iç kapakta 1988).
- Tuncer, Hadiye, *Kanunnâme-i Al-i Osman, Osmanlı Devleti Arazi Kanunları*, Ankara: Tarım Bakanlığı Yay., 1962.
- Tuncer, Hadiye, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara: Tarım Bakanlığı Yay., 1963.
- Tuncer, Hadiye, *Osmanlı İmparatorluğunda Toprak Kanunları*, Ankara: Tarım Bakanlığı Yay., 1965.
- Tuncer, Hadiye, *Padişahlar Kanunnâmesi*, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları, 1997, [y.y.].
- Tveritinova, Anna S., “Sovyetler Birliğinde Bulunan Türkçe Yazmalar Arasındaki Sultan I. Selim’in Kanunnâmesinin İki Nüshası”, *TTK Türk Tarih Kongresi*, 2 (VIII. Ankara 25-29.9.1970), Ankara, 1973.
- Tveritinova, Anna S., *Sultan I. Selimin Kanunnâmesi*, Moskova: SSCB Bilimler Akademisi Doğu Araştırmaları Enstitüsü, 1969 (*Kniga zakonov sultana Selima I*, Moskova, 1969).
- Uğur, M. Ferit, “Eski Karaman Vilayetine Ait Kanunlar”, *Konya Mecmuası*, 1937, c. I, sy. 6, s. 379-384.
- Uğur, M. Ferit, “Eski Karaman Vilayetine Ait Kanunlar”, *Konya Mecmuası*, 1937, c. I, sy. 7, s. 433-438.
- Uğur, M. Ferit, “Eski Karaman Vilayetine Ait Kanunlar”, *Konya Mecmuası*, 1937, c. I, sy. 8, s. 508-512.
- Usluoğlu, H. Avni, “Arazi Kanunnâmesi ve Medeni Kanunda Orman Arazisi”, 1969, *Orman ve Av*, c. XLI, sy. 6, s. 1-3.

- Uysal, Abdullah, *Zanaatkârlar Kanunu (Kanunnâme-i Ehl-i Hiref)*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Uzunçarşılı, İ. H., "Kanun-i Osmani Meffhum-i Defter-i Hâkânî", *Belleten*, 1951, c. XV, sy. 59, s. 381-400.
- Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler", *AÜHFD*, 1941, c. III, sy. 1, s. 125-146.
- Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-II", *AÜHFD*, 1946, c. III, sy. 2-3-4, s. 365-383.
- Üçok, Coşkun, "Osmanlı Kanunnâmelerinde İslam Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler-III", *AÜHFD*, 1947, c. IV, sy. 1-4.
- Ünal, M. Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara: TTK Yay., 1989.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, "Fatih Kanunnâmeleri", *Siyasi İlimler Mecmuası*, 1952, c. XXII, sy. 257, s. 209-213.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", *Tanzimat I*, İstanbul, 1940, s. 139-209
- Yücel, Yaşar ve Pulaha, Selim, *I. Selim Kanunnâmesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, Ankara: TTK, 1988.
- Yücel, Yaşar ve Pulaha, *Selim, I. Selim Kanunnâmesi (Tirana ve Leningrad Nüshaları, 1512-1520)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Critics to Publications of the Ottoman Kanunnames

M. Macit KENANOĞLU

Abstract

In this article the author attempts to criticize the publications about Ottoman *Kanunnâmes*, which are very important means in the administration of the Ottoman Empire. The meaning of the term "Kanunnâme" and the other terms which are alike the term it have been given. The distinction between *orf* (custom) and sharia and mutual relations of them have been especially stressed. The literature on this field is rich. *Kanunnâmes* have been published by different scholars both in the Ottoman and the Republican period. Some of the publications are really important such as the works belonging to İnalçık-Anhegger, Abdülkadir Özcan and Beldiceanu. Especially to understand the real functions of the *kanunnâmes*, these works have to be taken into consideration. The methods used from different scholars are not the same. Every scholar used his or her own method to publish the *kanunnames*. The forms and contents of the *kanunnâmes* changes from century to century. In the nineteenth century *kanunnames* changed their forms. But their functions have saved their importance until the end of the Empire. In this paper *kanunnames* have been divided into three categories. After reviewing the literature the author suggest some ideas on publishing the kanunnames.

Keywords: Ottoman Empire, Kanunnâme, Custom, Sharia, Law

Osmanlı Kanunnâmeleri Neşriyatı Üzerine Bir Tahlil

M. Macit KENANOĞLU

Özet

Bu makalede yazar Osmanlı Kanunnameleri hakkında yapılmış neşriyatı değerlendirmeye çalışmaktadır. Kanunnameler Osmanlı İdari düzeni açısından önemli vasıtalar dır. Kanunname terimi ile bu terime benzerlik gösteren diğer kavramlar üzerinde durulmuştur. Örf ve Şeriat kavramları ile bu kavramların karşılıklı ilişkileri özellikle vurgulanmaktadır. Bu alandaki literatür oldukça zengindir. Gerek Osmanlı devleti döneminde gerekse Cumhuriyet döneminde kanunnameler birçok araştırmacı tarafından neşredilmiştir. İncılık-Anhegger, A.Kadir Özcan ve Beldiceanu tarafından yapılan kanunname neşriyatları ayrı bir öneme sahiptir. Kanunnamelerin gerçek fonksiyonunu tesbit açısından bu neşirlerin gözden geçirilmesinde fayda vardır. Kanunname neşri konusunda farklı yazarlar farklı metotlar kullanmıştır. Kanunnamelerin biçim ve içerikleri de yüzyıllara göre değişir. Özellikle 19.yüzyılda kanunnamelerin formlarının değiştiği görüldü. Ama kanunnameler imparatorluğun sonuna kadar önemlerini muhafaza etmişlerdir. Yazar bu makalede şimdiye kadar yapılan neşriyatı konularına göre üçe ayırarak değerlendirmeler yapmakta ve kanunname neşrine ilişkin bazı önerilerde bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, Kanunnâme, Örf , Şeriat, Hukuk